

निर्णयसागरेऽङ्कितानि विक्रेयसंस्कृतपुस्तकानि ।

चरकसंहिता ।

अग्निवेशमहर्षिकृता, चरकप्रतिसंस्कृता, चक्रपाणिदत्तप्रणी-
तया आयुर्वेददीपिकाव्याख्यया समलंकृता ।

मूल्यं ८ रूप्यकाः, मार्गव्ययः १ रूप्यकः ।

सर्वेष्वायुर्वेदनिबन्धेष्वयं ग्रन्थो महत्त्वेन प्राधान्येन च वरीवर्ति । प्राचीनस्या-
स्यातिगाम्भीर्येण दुरवगाहत्वात्सर्वेषामध्ययनाध्यापनयोरतीवासौकर्यमासीत् तन्मा-
र्जनार्थं प्रयतमानैरस्मामिर्महता प्रयत्नेनोपरि निदर्शितनाम्नी व्याख्या लब्धा तां
भिषग्वरद्वारा संयोज्य संशोधय च प्रकाशितास्ति ।

मीमांसाशास्त्रसारः ।

(निवीतान्तमीमांसासिद्धान्ततत्त्वार्थप्रकाशः)

मूल्यं १ रूप्यकः, मार्गव्ययः ४ आणकाः ।

अधीतेष्वपि बहुप्रथेष्ववसरे कस्यापि निर्णयो यथावन्मीमांसाज्ञानमंतरा दुःशक
एव । प्रायः पूर्वमीमांसोत्तरमीमांसयोर्ज्ञानमतीव दुरवगममेवास्तीति व्युत्पित्सवोत्र
विषये प्रवेशामादादत्यन्तमुदासते तेन संप्रति मीमांसाशास्त्रं नामशेषमिव बभूव ।
अतोऽत्र सहजप्रवेशेन तत्प्रावण्यार्थमयं ग्रन्थो वेदान्तविशारदविरुदेन अनन्तकृष्ण-
शास्त्रिनाम्ना मुलभया रीत्या विरचितोस्ति ।

भाट्टदीपिका ।

महामहोपाध्यायसर्वतन्त्रखतत्रखण्डदेवप्रणीता

श्रीशम्भुभट्टप्रणीतप्रभावलीव्याख्या

(निवीतान्तो भागः १)

मूल्यं ६ रूप्यकाः, मार्गव्ययः १ रूप्यकः ।

अखिलेष्वपि वाक्येषु सुप्रसिद्धानां षड्दर्शनानामेव सिद्धेपि महत्त्वे मीमां-
सादर्शनमेव तेषूच्चपदमारोहति । भाट्टसांप्रदाये प्रणीतमीमांसानिबद्धसिद्धान्तानूहा-
पोहैः खण्डदेवेनात्रैव समीचीनतया समावेशः कृतोस्ति । अग्रे च तच्छात्रेण शंभुभट्टेन
प्रभावलीनाम्नया मूलग्रन्थादर्शरूपया सनाथीकृत्यायं ग्रन्थोस्मामिर्मुद्रितोस्ति ।

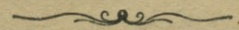
पाण्डुरङ्ग जावजी,

निर्णयसागरयन्त्रालयाधिपतिः ।

(१३०६७)

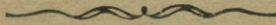
~~VII~~ A sik.
rya

काव्यमाला ८६.

श्रीहरीहरविरचितं

हरिहरसुभाषितम् ।

मूल्यं ८ आणकाः ।

KÂVYAMÂLÂ 86.

THE
HARIHARASUBHÂSHITAM

OF

HARIHARA.

EDITED BY

PAṆḌIT KEDÂRNÂTH

AND

WÂSUDEVA LAXMAṆA SHÂSTRÎ PAṆASHÎKAR.

Second Edition.

PUBLISHED BY

TUKÂRÂM JÂVAJÎ,

PROPRIETOR "NIRṆAYA-SÂGAR" PRESS.

BOMBAY.

PRINTED BY B. R. GHÂNEKAR AT THE "NIRṆAYA-SÂGAR" PRESS,
FOR THE PUBLISHER.

1910.

Price 8 Annas.

काव्यमाला. ८६.

श्रीहरिहरविरचितं

हरिहरसुभाषितम् ।

जयपुरनिवासिसाहित्योपाध्यायपण्डितकेदारनाथशर्मणा
पणशीकरोपाह्वलक्ष्मणतनुजनुषा वासुदेवशर्मणा
च संशोधितम् ।

(द्वितीयावृत्तिः ।)

तच्च

मुंबय्यां

तुकाराम जावजी

इत्येतेषां कृते तेषामेव निर्णयसागराख्ययन्त्रालये बालकृष्ण
रामचंद्र घाणेकर इत्यनेन मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

शाकः १८३१ ख्रिस्ताब्दः १९१०

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा निर्णयसागरमुद्रायन्त्रालयाधिपते-
रेवाधिकारः ।)

मूल्यं ८ आणकाः ।

श्रीहरिहरसुभाषितस्य

विषयानुक्रमः

प्रकरणसंख्या.	पृष्ठसंख्या.
१ मङ्गलप्रकरणम्	१
२ बालविनयप्रकरणम्	३
३ सुहृदुपदेशप्रकरणम्	८
४ प्रवासप्रकरणम्	११
५ राजप्रशस्तिप्रकरणम्	१६
६ राजोपासनप्रकरणम्	२१
७ राजनीतिप्रकरणम्	२४
८ समयवर्णनप्रकरणम्	२०
९ शृङ्गारवर्णनप्रकरणम्	३६
१० नायकनायिकाभेदप्रकरणम्	४२
११ प्रकीर्णकप्रकरणम्	४९
१२ परमार्थप्रकरणम्	५६

काव्यमाला ।

श्रीहरिहरविरचितं हरिहरसुभाषितम् ।

पायाज्जाया पयोजातजन्मनो मन्मनो मुदम् ।
शारदा पारदासारतुल्यधावल्यधारिणी ॥ १ ॥
गोविन्दाख्यानपीयूषप्लवैरिव सितीकृताम् ।
व्यासादिवदनाम्भोजभ्रमरीं भारतीं भजे ॥ २ ॥
गौरीगिरीशयोरेकमङ्कालंकारकारणम् ।
मदवारिझरोद्गारमयं वस्तु वयं स्तुमः ॥ ३ ॥
गण्डकण्डूयनोत्खातमेरुमूलान्तशायिनम् ।
पायाद्गणेशितुः शेषं विसमित्यामृशन्करः ॥ ४ ॥
स्तुमस्ते लोचने विष्णोर्विना याभ्यां जगन्त्यपि ।
अन्धीयन्त्यप्रतीकारं चारुलोचनवन्त्यपि ॥ ५ ॥
सामुद्रेषु सुजन्मानमेकं श्रीकौस्तुभं स्तुमः ।
नारायणोरःस्थेनापि येनालंक्रियतेऽम्बुधिः ॥ ६ ॥
नीलिमानमहं वन्दे तं देवस्य मुरद्विषः ।
तदाह्लावादिव प्राप्तं यमुना यं न मुञ्चति ॥ ७ ॥
प्रीयतां श्रीर्यया विश्वं वशीकृत्य लघूकृतम् ।
किमन्यद्विश्वधृग्वक्षःकस्तूरीमकरीकृतः ॥ ८ ॥
स पायात्पार्वतीपाणिः फणिकङ्कणिना धृतः ।
सात्त्विकेषु विकारेषु त्रासो यत्रास निहवः ॥ ९ ॥
शिवायाः शवतापन्नमपि यन्न जहौ हरः ।
वपुस्तन्नौमि येनान्तःस्फोटः कैटभजित्कृतः ॥ १० ॥

कलां तामैन्दवीं वन्दे यया यादःपतिः पिता ।
 आरुह्य हरमूर्धानं कृतस्त्रैलोक्यमूर्धनि ॥ ११ ॥
 जगत्पतिपदस्पर्शजातामर्षेव जाह्ववी ।
 जयत्यम्बुकणैर्जन्तूञ्जनयन्ती जगत्पतीन् ॥ १२ ॥
 विसृजन्त्याः पुरा यस्या ब्रह्माण्डाण्डानि वारिधौ ।
 सूतिखेदारवो वेदास्तां मात्सीमूर्तिमाश्रये ॥ १३ ॥
 तं स्तुमः कमठं यस्मिन्नास्ते सगिरिसागरा ।
 मन्थाचलकिणक्रोडमग्रा मृदिव मेदिनी ॥ १४ ॥
 स क्रोडः क्रीडतां दन्तक्रान्तकल्पाब्धिपल्वलः ।
 यद्दन्तलम्रजम्बालक्षोदालम्बा जगन्नयी ॥ १५ ॥
 विदारयन्हरिः पातु हिरण्यकशिपोरुरः ।
 तदन्तर्गतमात्मीयं द्वेषमन्वेषयन्निव ॥ १६ ॥
 नमाम वामनं धाम त्रिभिस्त्रिभुवनं पदैः ।
 वामनीकृत्य कथिता येनात्मनि तदात्मता ॥ १७ ॥
 स्तुमस्तमुद्यमे यस्य त्रासात्रिःसप्तधा व्यधात् ।
 क्षत्रियक्षतजाम्भोधावन्तर्धानं वसुंधरा ॥ १८ ॥
 स पातु यः प्रतापाम्निपाकपिण्डीकृताम्भसम् ।
 सेतुना पुनरुक्तेन ततार क्षारवारिधिम् ॥ १९ ॥
 तं नौमि यमुना यस्य लाङ्गलाग्रापर्विता ।
 उपास्य पादावभजद्गङ्गासंगमयोग्यताम् ॥ २० ॥
 बुद्धमुद्बुद्धकारुण्यरसावासमुपासहे ।
 अहिंसा दीर्घसंसारदारिणी येन दर्शिता ॥ २१ ॥
 निःशेषोन्मूलितम्लेच्छं करिष्यन्नवनीतलम् ।
 करवालकरः कल्की भिनत्तु कलिकल्मषम् ॥ २२ ॥
 मत्स्यादयो दशाप्यंशा यस्य कंसान्तकारिणः ।
 तं कुक्षिकुंहरक्षिप्तद्विसप्तभुवनं भजे ॥ २३ ॥

स्तनपं क्षणमङ्केन वोढुं म्लायन्ति मातरः ।
 जयत्युर्वीयमक्लिष्टं पुष्पात्यामरणं जगत् ॥ २४ ॥
 मृतानुगामि तन्नौमि शंभोरम्भोमयं वपुः ।
 आत्मव्ययेन यज्जन्तोरन्तःशैत्याय जायते ॥ २५ ॥
 विश्वजीवननिर्बन्धमहं गन्धवहं भजे ।
 चेष्टतेऽधिष्ठितं येन सहजेन जडं जगत् ॥ २६ ॥
 तद्योम व्योमकेशस्य वयं वन्दामहे वपुः ।
 पूर्यै यदेकदेशस्य नालं ब्रह्माण्डकोटयः ॥ २७ ॥
 नमश्चन्द्रमसे तस्मै यस्मै दृक्कोटिकैतवात् ।
 अर्पयन्ति जगन्ति द्रागुन्निद्राम्बुरुहाञ्जलीन् ॥ २८ ॥
 सौरी जयत्यसौ रीतिः शश्वद्विश्वविलक्षणा ।
 यज्जगद्धोधनायास्य निरालम्बेऽम्बरे भ्रमिः ॥ २९ ॥
 स्वर्वासिनां हविर्भागवहनं दहनं स्तुमः ।
 दहन्तमपि यं नित्यमुपजीवन्ति जन्तवः ॥ ३० ॥
 होत्रा नस्त्राणकृद्भूयाद्वपुषा स वृषाकपिः ।
 जज्ञे यज्ञेन रूपेण यत्कृते प्रकृतेः परः ॥ ३१ ॥
 इलाजलानलव्योमसोमसूर्याग्निमूर्तिभिः ।
 अस्मान्विस्मारयत्वेकः कष्टमीशोऽष्टमूर्तिभिः ॥ ३२ ॥

इति श्रीहरिहरसुभाषिते मङ्गलप्रकरणम् ॥ १ ॥

अन्तःप्रकाशमिच्छन्तः सदसच्च विवेचितुम् ।
 स्नेहं सूक्तिप्रदीपेऽस्मिन्वर्धयन्तु सुबुद्धयः ॥ १ ॥
 उच्चैःस्थितीनां विदुषां पदमारोढुमिच्छवः ।
 मत्सुभाषितसोपानसेविनः सन्तु साधवः ॥ २ ॥
 समाजेभ्यः सुमनसां सुभाषितमयं मधु ।
 यावज्जीवं विचिन्वन्ति साधवो मधुपा इव ॥ ३ ॥

लक्षैर्वन्धकितं बध्वा भारवीयं सुभाषितम् ।
प्रक्रान्तपुत्रहत्याघं निशि माघं न्यवारयत् ॥ ४ ॥
सुभाषितमधून्येव जनो यद्यवमन्यते ।
रसनामात्मनः केन रसेनोपकरिष्यति ॥ ५ ॥
सुभाषितामृतास्वादसुखसंमुखचेतसः ।
संभावयन्ति पीयूषमप्यूषरजलायितम् ॥ ६ ॥
सुभाषितगुणेनैव मुनेर्वल्मीकजन्मनः ।
नद्धमद्यापि नापैति रामायणमयं यशः ॥ ७ ॥
भारताख्यं सरो भाति व्यासवागमृतैर्वृतम् ।
यत्र क्षत्रकुलाब्जेषु हंसीयति हरेर्यशः ॥ ८ ॥
न कस्यानुमतः काव्ये गुणो हनुमतः कवेः ।
यद्रसोऽन्तश्चिरं मग्नैरुपलैरपि धार्यते ॥ ९ ॥
प्रसादोत्कर्षमधुराः कालिदासीर्वयं स्तुमः ।
पीतवाग्देवतास्तन्यरसोद्वारायिता गिरः ॥ १० ॥
दण्डीत्युपस्थिते सद्यः कवीनां कम्पतां मनः ।
प्रविष्टे त्वान्तरं बाणे कण्ठे वागेव रुद्ध्यते ॥ ११ ॥
भ्राम्यन्तु मारवभ्रामे विभूढा रसमीप्सवः ।
अमरुद्देश एवासौ सर्वतः सुलभो रसः ॥ १२ ॥
जडानामपि चैतन्यं भवभूतेरभूद्गिरा ।
ग्रावाप्यरोदीत्पार्वत्या हसतः स्तनावपि ॥ १३ ॥
नैतच्चित्रमहं मन्ये माघमासाद्य यन्मुहुः ।
प्रौढतातिप्रसिद्धापि भारवेरवसीदति ॥ १४ ॥
गाश्चारयंश्चिरादासीत्कामं गोवर्धनः क्षितौ ।
सोऽप्यर्थवान्बभूवाहो शालिवाहोपजीवनात् ॥ १५ ॥
रसैर्निरन्तरं कण्ठे गिरा श्लेषैकलग्नया ।
सुबन्धुर्विदधे दृष्ट्वा करे बदरवज्जगत् ॥ १६ ॥

आकर्ष्य जयदेवस्य गोविन्दानन्दिनीर्गिरः ।
 बालिशाः कालिदासाय स्पृहयन्तु वयं न तु ॥ १७ ॥
 संपूरयन्तु धामैव धावकस्य धनैर्गिरः ।
 गिरे मुरारेर्दारिद्र्यस्पृशेऽपि स्पृहयामहे ॥ १८ ॥
 अर्थार्थिनां प्रिया एव श्रीहर्षोदीरिता गिरः ।
 सारस्वते तु सौभाग्ये प्रसिद्धा तद्विरुद्धता ॥ १९ ॥
 नवीनामनवीनां वा कवीनां लुम्पतां स्मृतिम् ।
 नैव शंकरमिश्रेण शंकराचार्यविस्मृतिः ॥ २० ॥
 सन्तु शास्त्रविदः श्रेष्ठाः प्रतिष्ठा कापि काव्यतः ।
 ख्यातिः किं कालिदासस्य कृता टीकाकृताप्यधः ॥ २१ ॥
 हृद्याः सन्तु शतं विद्याः काव्यादव्याहृतं यशः ।
 निपीतदर्शनग्रामे देहि रामेश्वरे दृशम् ॥ २२ ॥
 सत्काव्यं राज्यमित्याहुः कवयो न मयोच्यते ।
 तृप्यत्यर्थं कविर्धर्यायन्नैवं राजा तु जात्वपि ॥ २३ ॥
 तत्पिबन्त्वमृतं देवाः काव्यमेवामृतं भुवि ।
 यत्संबन्धेन जीवन्ति भोजराज्ञादयो मृताः ॥ २४ ॥
 के नायुञ्जन्न कः प्रादानृपोऽनादावनेहसि ।
 अनाराध्य कविं कस्य चिरं क्रीडन्ति कीर्तयः ॥ २५ ॥
 वशीकरणमेकं हि जगतो यदि पृच्छसि ।
 सुभाषितानि सम्यञ्चि संचिन्वानः समभ्यस ॥ २६ ॥
 चमत्करोति केषांचित्सुकृतेन सुभाषितम् ।
 दुर्लभं पुनरेतस्य वैलक्षण्यपरीक्षणम् ॥ २७ ॥
 सुकृतेन कुले जन्म सुकृतेन सुभाषितम् ।
 सुकृतेन सती भार्या सुकृतेन कृती सुतः ॥ २८ ॥
 कुलशीलश्रुताचारवतां किल सतां कुले ।
 चिरादाराध्य जायन्ते पुरुषाः पुरुषोत्तमम् ॥ २९ ॥

तपत्युपरि संसारदुःखसंभारभास्वति ।
 पूर्वपुण्यतरुच्छाया साध्वी जाया सुजन्मनः ॥ ३० ॥
 ग्रामस्याधिर्गृहव्याधिः कटुवाणी कुटुम्बिनी ।
 हृत्कुठारः कुलाङ्गारः सुतः साधुपथच्युतः ॥ ३१ ॥
 विना शीलेन वनिता वाग्मिता विद्यया विना ।
 विनियोगैर्विना वित्तं मास्तु कस्यापि जीविनः ॥ ३२ ॥
 सत्कुलं भूषणं पुंसः सद्भार्या कुलभूषणम् ।
 सत्पुत्रभूषणा भार्या पुत्राः सन्मतिभूषणाः ॥ ३३ ॥
 पुत्राम्नो नरकादेव पुत्रा न त्राणकारिणः ।
 विस्मारयन्ति स्त्रीणां च नरकक्लेशमप्यमी ॥ ३४ ॥
 शिशोः क्रीडनकैर्वेश्म कलालापैरपि श्रुतिः ।
 वपुरङ्गरजोभिश्चेन्नाकुलं जगदाकुलम् ॥ ३५ ॥
 बालैः परिहृतं वेश्म न श्मशानाद्विशिष्यते ।
 यत्रस्था देहिनो नित्यं दहन्ते गतचेतसः ॥ ३६ ॥
 न चन्द्रश्चन्द्रमाः पुत्रं चन्द्रमाहुर्मनीषिणः ।
 दृष्टे स्पृष्टे श्रुते चोक्ते घ्राते यत्रेन्द्रियोत्सवः ॥ ३७ ॥
 जातमात्रेण पुत्रेण कः प्रमोदो मनीषिणाम् ।
 यदि नाम न विद्यादिगुणैः सार्धं स वर्धते ॥ ३८ ॥
 अनिच्छन्तोऽपि विनयं विद्याभ्यासेन बालकाः ।
 भेषजेनेव नैरुज्यं प्रापणीयाः प्रयत्नतः ॥ ३९ ॥
 शनैः शनैर्विनीयन्ते तर्जनैस्तोषणैरपि ।
 नवा इवाश्वाः कुशलैर्बालाश्चपलचेतसः ॥ ४० ॥
 लालयेद्बालकं तावद्यावदत्र विमुग्धता ।
 राजा प्रजास्विव प्रीतिं पश्चात्प्रच्छादयेत्पिता ॥ ४१ ॥
 वरं वन्ध्यत्ववादोऽपि योषित्पुरुषयोस्तयोः ।
 याभ्यां लालनलुब्धाभ्यां न विनीतः स्वयं सुतः ॥ ४२ ॥

हरिहरसुभाषितम् ।

वपूंषि जनयन्त्येव जन्तून्यूकादिकानपि ।
तेषु द्वेषवतः प्रीतिरविनीते सुते कुतः ॥ ४३ ॥
अप्यनेकैरुपचितैर्दुर्विनीतैः सुतैरलम् ।
निदर्शनं धार्तराष्ट्राः शतं दुर्योधनादयः ॥ ४४ ॥
एकेनापि विनीतेन सुतेनोद्ध्रियते कुलम् ।
गङ्गावतारणापारप्रथं पश्य भगीरथम् ॥ ४५ ॥
नीचैरेव परं सर्पत्पयोऽप्युच्चैर्नयेन्नरः ।
विरलास्तरलाक्षाणां बालानां शिक्षणे क्षमाः ॥ ४६ ॥
पुरा हि पतितः प्राह प्रवाहे निष्प्रतिक्रियः ।
बालान्नाध्यापयिष्यामो विपत्स्यामो वयं वरम् ॥ ४७ ॥
शिशोर्दुःशिक्षणीयत्वात्सोपेक्षो न क्षणं भवेत् ।
विपुलाय फलायालं कष्टकृष्टा वसुंधरा ॥ ४८ ॥
व्याहारेण विहारेण सदसत्संगमेन च ।
पुरः पुत्रं परीक्षेत चिरभाविनि पौरुषे ॥ ४९ ॥
यः पुरो मधुरोदारस्तेन भारः पितुर्धृतः ।
सान्द्रस्निग्धो नदन्धीरं नीरं क्षरति वारिदः ॥ ५० ॥
शिशौ प्रविशतः प्रायः प्रतिवेशिगुणागुणौ ।
गन्धोऽन्यसंनिधेरेव संक्रामति समीरणे ॥ ५१ ॥
कदाचित्साधुतामेति पुरः शिशुरसन्मतिः ।
प्राक्पाण्डुपुत्राः कुत्रापि चीयन्ते चारुभूरुहाः ॥ ५२ ॥
किमध्ययनहीनेन सुतेनातिसुबुद्धिना ।
तीक्ष्णेन करवालेन किं भीरुकरवर्तिना ॥ ५३ ॥
यावन्न यौवनप्राप्तः शिक्ष्यते तावदात्मजः ।
व्यतीतकाले केदारे कर्षणैः किं करिष्यते ॥ ५४ ॥
विनयन्तु सुतान्सन्तः स्वसंपाद्याः पुनर्गुणाः ।
सर्वे कृषाणाः कुर्वन्तु बीजं सूतेऽङ्कुरं स्वतः ॥ ५५ ॥

स्वयमेव समीहन्ते गुणान्भव्याय भाविनः ।
प्रगुणाय प्ररोहाय करीराः केन शिक्षिताः ॥ ५६ ॥

इति श्रीहरिहरसुभाषिते बालविनयप्रकरणम् ॥ २ ॥

सुचिरं सुखयति पुरुषं निपुणमधीतं वयःक्रमे प्रथमे ।
संतुष्यति कृषिकारः सत्समये साधुकृष्टकेदारः ॥ १ ॥
नाधीतं कैशोरे किमुपकरिष्यत्यनन्तरे वयसि ।
अङ्कुरनिहितकुठारः कतरो हि तरोः फलं लभते ॥ २ ॥
कुरु गुरुवचो निपीतं भूयो भूयो विचिन्तयाधीतम् ।
विद्या गुरुपदिष्टा चिरपरिमृष्टा विभूषणं विदुषः ॥ ३ ॥
यद्यप्यसि जडचेतास्तदपि न रे तात हेयमध्ययनम् ।
जङ्घाल एव शैलं न लङ्घते किं तु केऽपि गच्छन्तः ॥ ४ ॥
आत्मोपकारचतुरा नरा न गणयन्ति गुरुगृहक्लेशम् ।
वेधव्यथैव कियती श्रवसो ह्यवतंसभूषणीयस्य ॥ ५ ॥
क्व लघुः श्रियो विलासः क्व पुनर्विद्यारसोल्लासः ।
साक्ष्यं वदन्त्विदं च द्वितयेऽस्मिंस्तारतम्यसम्यञ्चः ॥ ६ ॥
उपदिशति लोकवृत्तं वितरति वित्तं विनोदयति चित्तम् ।
उत्तम्भयति महत्त्वं विद्या हृद्या सुराजसेवेव ॥ ७ ॥
वरमेकैव निसृष्टा विद्येति ब्रूयुरल्पसंतुष्टाः ।
परिमितगुणपरितुष्टा न जात्वभीष्टोन्मुखाः पुरुषाः ॥ ८ ॥
एकामधीत्य विद्यां विभेति बहुविद्यपरिषदं प्राप्तः ।
क्वासन्नशस्त्रनिकरः कुत्रैकशरः पुनः पुरुषः ॥ ९ ॥
विद्या विनयोपेता हरति न चेतांसि कस्य मनुजस्य ।
मणिकाञ्चनसंयोगो जनयति लोकस्य लोचनानन्दम् ॥ १० ॥
अपि निपुणतरमधीतं दुर्विनयारूढचेतसः पुंसः ।
मणिरिव फणिफणवर्ती प्रभवति शोकाय लोकानाम् ॥ ११ ॥

विगुणा बहवोऽपि गुणा विना विनीतेन चेतसा पुंसः ।
 निशितैरलं शरशतैरनुपेतपतञ्जिके धनुषि ॥ १२ ॥
 भूषणमेव न कुरुते दूषणमप्यावृणोति विनयोऽयम् ।
 भूषयति रुचिरमंशुकमङ्गान्यपि तानि किं न गोपयति ॥ १३ ॥
 पुंसो विभूषणाय प्रसरत्येकोऽपि कोऽपि गुणः ।
 वसुधावलयमलंकृतमनवरतगुणेन पुरुषरत्नेन ॥ १४ ॥
 जननीजठरव्याधिर्बन्धूनामाधिरपगुणः पुरुषः ।
 एतत्कृतो धरित्र्या भारो हरिणाप्यनपनेयः ॥ १५ ॥
 यदि गुणमिच्छसि फलिनं कुलमकलङ्कं मनो निरातङ्गम् ।
 अतिदूराद्गुरुदोषं परिवर्जय दुर्जनेषु परितोषम् ॥ १६ ॥
 पिशुनप्रणयी पुरुषो यदि न विनश्यत्यवश्यमेति भयम् ।
 यदि संनिहितं दहनो न दहति संतापयत्येव ॥ १७ ॥
 परपरितापनकुतुकी गणयति नात्मीयमपि तापम् ।
 परहतिहेतोः पिशुनः संदंश इव स्वपीडनं सहते ॥ १८ ॥
 करलालितोऽपि दहति ज्वलति व्यजनेन वीज्यमानोऽपि ।
 दहन इवानिर्वाणं न विमुञ्चत्युष्णतां पिशुनः ॥ १९ ॥
 वक्रं विचरन्नहिरिव विहितजगत्प्राणचर्वणः पिशुनः ।
 मुदितः क्वचिदुपलब्धे परकीयच्छिद्र एव निद्राति ॥ २० ॥
 परिहृतमसाधुवाचा प्राचामाचारगोचरं वर्त्म ।
 सज्जनसमाजसेवनमेव नरेभ्यो निवेदयति ॥ २१ ॥
 मार्जितपरमालिन्यस्तप्तोऽपि मनागनन्तरं शिशिरः ।
 जलमिव सुजनः स्नेहं विनिहितमभितः प्रसारयति ॥ २२ ॥
 उपनीतनीतिनौकः संसारविकारवारिवन्यासु ।
 सत्पुरुषकर्णधारस्तारयति बहूञ्जनानेकः ॥ २३ ॥
 परहितहेतोर्विहिताः सुहृदः स्वहिताहितान्यजानन्तः ।
 उपविन्यस्तपदानपि नौका इव तारयन्ति परान् ॥ २४ ॥

परिहृतपरापवादः परिमितवाक्परहितासक्तः ।
 परिणतमतिपरिचर्यापरः पुरः सरति साधुचरितानाम् ॥ २५ ॥
 प्राचां पथा प्रयत्नादाचर संचारमन्यतो मा गाः ।
 तत्रापवादपङ्के निपतति तं के नयन्तु बहिः ॥ २६ ॥
 यद्यधिरजनि शयानः सद्गनि सुषमीहते सुमतिः ।
 योषामिव परपुरुषापवादपरुषां गिरं त्यजतु ॥ २७ ॥
 ।
 निपुणं निगूढमेतच्चेतसि निर्व्यूढमाकलयेः ॥ २८ ॥
 स्थालीव खलस्तापादुद्धमति रसेन पिहितमन्तः ।
 अन्तः कोटरगुप्तैः सहैव शाखीव दह्यते सुजनः ॥ २९ ॥
 इदमस्खलितं धारय वारय परुषाक्षरा वाचः ।
 एकः सकलजनानां जगति रिपुः परुषवाक्पुरुषः ॥ ३० ॥
 परभृन्मौखर्यभिषा पोषकमप्यात्मघोषमुत्सृजति ।
 अतिमुखर एष सहते मुहुरपि दण्डाहतिं पटहः ॥ ३१ ॥
 परमुखरत्वज्वलितः करोषि मौखर्यमेषोऽपि ।
 पुनरपि तदेव कर्ता कः परिहर्तानवस्थितिं युवयोः ॥ ३२ ॥
 सुखमुखमिति यदि न त्वं परिहरसि परापवादपारुष्यम् ।
 द्विगुणितहेतुः स कथं तवापवादान्निवारयतु वाचम् ॥ ३३ ॥
 परिहर चापलमुच्चैः पदसंस्थितिमुस्थिरे मनसि ।
 चिरमेधते न चपलश्चपलैव निदर्शनं तत्र ॥ ३४ ॥
 पुण्यानि सततमर्जय परिवर्जय पौरुषेषु वैमुख्यम् ।
 पौरुषपुण्यविहीनः पुरुषो लोकद्वये हीनः ॥ ३५ ॥
 परिचर मातरपितरावाचर नितरामभीप्सितामनयोः ।
 संस्मृत्य जननजीवनलालनपरिपालनप्रणयम् ॥ ३६ ॥
 परवित्तविमुखमन्तः परदारनिरीक्षणाक्षमं चक्षुः ।
 हरिपरिचितस्य पुंसः परदूषणदूरवासिनी रसना ॥ ३७ ॥

न्यायोपनीतचित्तः परस्वपरिवर्जनप्रयतचित्तः ।
 जीवति सुजीवनं तज्जीवनमरणं तदितरस्य ॥ ३८ ॥
 यद्युच्चैरपि न परानुपकुरुषे तन्मृषैव ते जन्म ।
 यदि नैष जनितवर्षः को नाम पयोधरोत्कर्षः ॥ ३९ ॥
 निरुपधिपरोपकारः कोऽप्युच्चैःस्थायिनां भारः ।
 जगदमृतैरभिषिञ्चन्नञ्चति केनाभिसंधिना चन्द्रः ॥ ४० ॥
 उपकाराय न जातः सपदि सुजातः कुजातवैरेऽपि ।
 आसयति अस्तोऽपि द्रोहिणममृतानि रोहिणीरमणः ॥ ४१ ॥
 आचारमाचर चिरादालस्यमपास्य जात्युचितम् ।
 लोकानुरागसाधनमाराधनमेतदेव हरेः ॥ ४२ ॥
 अलमथ वा बहुवादैर्विरचय लोकानुरागनिर्बन्धम् ।
 तत्रैकत्र समग्रं तन्निहितं यन्न जातु संनिहितम् ॥ ४३ ॥
 उन्मदतया कयाचित्कदाचिदपथप्रवृत्तमपि पुरुषम् ।
 सद्यः सुहृदुपदेशः सृणुरिव करिणं निवर्तयति ॥ ४४ ॥
 दुष्टाः सुहृदुपदिष्टा द्विष्टा इव रोषरुक्षतां दधते ।
 भेषजकारिणि पुरुषे परुषाः पशवः प्रकुप्यन्ति ॥ ४५ ॥

इति श्रीहरिहरसुभाषिते सुहृदुपदेशप्रकरणम् ॥ ३ ॥

धनमेव धरणिवलये कलयति सफलायुषं पुरुषम् ।
 यदि जीवति धनरहितः कथय मृतः कीदृशो भवति ॥ १ ॥
 अकपर्दकस्य विफलं जनुरिति जानीमहे महेशोऽपि ।
 शिरसि कृतेन कपर्दी भवति जटाजूटकेनापि ॥ २ ॥
 नीचस्याप्युत्कर्षो धनस्य नाम्नापि जायते जगति ।
 वदति वराटकयोग्यं जलाशयं यत्सरोवरं लोकः ॥ ३ ॥
 को नाम नानुवृत्तिं सुमहानपि धनवतः कुरुते ।
 वित्तेशभवनभिक्तेः समीपमुपसेवते शंभुः ॥ ४ ॥

अपि नित्यानन्दमयं महः श्रियं वहति संततं हृदये ।
 कः साधारणपुरुषः प्रभवत्वेनामनादर्तुम् ॥ ५ ॥
 दौर्गत्यकलुषितानां दूषणतामेव गच्छति गुणोऽपि ।
 बिभ्राणो गुणमभजद्विषधरवत्तां दिगम्बरो देवः ॥ ६ ॥
 धनवानपि गुणवानप्यभिजनवानप्यपौरुषः पुरुषः ।
 शृङ्गारितमिव चित्रं न भवति पात्रं दयादरयोः ॥ ७ ॥
 पौरुषविमुखः पुरुषः परहितपुरुषश्च पौरुषमयोऽपि ।
 अपि कृतपरोपकारः स्वकृतश्लाघी च लाघवं भजते ॥ ८ ॥
 शोभासुपैति पुरुषः स्वजातिसदृशेन पौरुषवशेन ।
 न ब्राह्मणस्य बडिशं सदृशं न च धीवरेऽधीतम् ॥ ९ ॥
 न क्षत्रिय इव योद्धा न वैश्यवत्कर्षणादिसंपन्नः ।
 विप्रः प्राप्नोति परं चिरं यशः प्रार्थनकृतार्थः ॥ १० ॥
 निवसन्निजेऽपि भवने प्रभवति भरणाय यदपि भृत्यानाम् ।
 तदपि न गुणवान्पुरुषः प्रवासविमुखः परादरं लभते ॥ ११ ॥
 शयनाशनादिविधुरो भवति विदेशेषु चङ्गमक्लेशः ।
 निर्धनभवननिवासप्रयासखेदस्य षोडशो भागः ॥ १२ ॥
 किं जीवति यच्छायामुपजीवति बन्धुवर्गस्य ।
 तरुविटपप्रच्छन्ने प्रक्षिप तापक्षुपे नयनम् ॥ १३ ॥
 परदेशे पर्यटतो यापनमपि जन्मनः श्रेयः ।
 कृतमुपचितस्य बन्धोर्मुखावलोकात्सुधावगमैः ॥ १४ ॥
 तावज्जीवति जन्तुर्यावद्भुङ्क्ते स्वयं समाहृत्य ।
 पिण्डं परप्रयुक्तं प्राप्य प्रीणाति परिहृतप्राणः ॥ १५ ॥
 न्यक्कारमुदरभरणे लब्ध्वा राहुर्जहावुदरमेव ।
 उचितं केतुरहासीदमृतेऽपि कृतार्थनामुदनम् ॥ १६ ॥
 इच्छति मानी मरणं न च गच्छति वैरिणः शरणम् ।
 मानक्षरणं मरणं मानप्राणस्य केवलं कृतिनः ॥ १७ ॥

अपि जलकणान्पयोधेर्दूरादाहत्य जायते जलदः ।
 निकटाद्दटानपि शतं समाहरन्वारिहार्येव ॥ १८ ॥
 तत्तद्देशाचारश्रुतवेषवचोविशेषवैदग्ध्यम् ।
 विदुषामिदं विभूषारत्नमयत्नादुपैति परदेशे ॥ १९ ॥
 भ्रमतामुदेति जगतो वैचित्र्यविलोकनेन विज्ञानम् ।
 यादृच्छिकानि पुण्यान्यनेकतीर्थाभिषेकजनितानि ॥ २० ॥
 कलिकलुषसंकटाकुलकुटुम्बसंवलनखेदविकलस्य ।
 प्रतिनिधिरिव प्रवासः संसारविरागमुखमुदस्य ॥ २१ ॥
 योषिदजनितापत्या नित्यापरिभूतवैरिणः क्षितिपाः ।
 गुणिनो विदेशविमुखा न सुखाय भवन्ति बन्धूनाम् ॥ २२ ॥
 नानानरपतिपरिषत्परिगणितगुणो जनो जगति ।
 यज्जीवति तज्जीवितमितरर्त्किं तन्न जानीमः ॥ २३ ॥
 यदपि प्रवासगमनं जीवितसंदेहदोलिकारोहः ।
 तदपि तदेव श्रेयो जीवनमरणादनुद्यमहतस्य ॥ २४ ॥
 प्रवसन्त्वनलसमनसः परानुरागोन्मुखाः पुरुषाः ।
 अलमलसैर्जनविसरैश्चिरमपि परदेशदर्शिभिः पशुभिः ॥ २५ ॥
 शीतातपवर्षाणामुत्कर्षान्संभवे समपहाय ।
 प्रवसेदसंभवेऽपि प्रावृषि न प्रोषितो भूयात् ॥ २६ ॥
 कः प्रेत इति प्रश्ने सदुत्तरे प्रान्तभक्षकं रक्षः ।
 प्रादाद्धनमतिहर्षात्प्रेतं वर्षाध्वगं [व]दते ॥ २७ ॥
 सद्वासरे सुलभे प्रमोदमाने च मङ्गलैर्मनसि ।
 गरुडारूढस्य हरेः स्मरेत्प्रयातः पदाम्बुरुहम् ॥ २८ ॥
 सति संभवे सहायैः प्रसरति बहुदेशदर्शिभिर्बहुभिः ।
 आम्राद्भ्रामान्तरमपि जातु सचेताः प्रयाति नैकाकी ॥ २९ ॥
 विपदं प्रतिपदसुलभां कः प्रतिकुर्याद्विना सहायेन ।
 एकाकिनो जगदिदं जनमयमपि निर्जनारण्यम् ॥ ३० ॥

श्वेवायात्याहृतः शर इव संयात्यनुप्रहितः ।
 मन इव हितनिहितात्मा सुकृतशतैः सेवको भवति ॥ ३१ ॥
 शठमतिरलसप्रकृतिः प्राज्ञमन्यश्च लोलुपश्चपलः ।
 अभिमानवान्निदेशाक्षेप्ता सप्तापि सेवका विपदः ॥ ३२ ॥
 यानाशनशयनासनवेशाद्युपयोगिवस्तुविस्तारैः ।
 सुखिनः प्रवसन्ति नराः प्रवसति कश्चित्कमण्डलुकरोऽपि ॥ ३३ ॥
 कौपीनवानपि गतः श्रिया वृतः सम्यगेति सत्पुरुषः ।
 श्रीमानपि प्रयातः कापुरुषः पुनरुपैति कौपीनी ॥ ३४ ॥
 सति संभवे शयानः सुविदितगन्तव्यवर्त्मसंस्थानः ।
 अनुचरजनहितकारी वन्याहारी भवेत्पथिकः ॥ ३५ ॥
 तत्तत्पथपथिकक्रमसमुचितसंचारवासविश्रामः ।
 पथि संचरेदवहितः परिचयरहितेषु येषु तेप्वेव ॥ ३६ ॥
 नापरिशीलितशीले सन्नन्यपि विश्वसन्ति विद्वांसः ।
 परदेशेषु कराले कलिकाले कस्य विश्वासः ॥ ३७ ॥
 शनकैः संतीर्णपथः पुरोपकण्ठे धरापतेर्धीरः ।
 विश्रम्य विदितवासप्रदेशमस्मिन्प्रवेशमाचरति ॥ ३८ ॥
 पुरतः पुरमपरिचितं न नीचवेशा विशन्ति विद्वांसः ।
 प्रथमेक्षितामवस्थां यस्मात्सर्वे स्मरन्ति सर्वस्य ॥ ३९ ॥
 नगरे नरेश्वरस्य प्रविश्य पुरतो विचीयते वसतिः ।
 आरामदेवमन्दिरवापीकूपादिरम्यविजनेषु ॥ ४० ॥
 नाचरति दूरदर्शी परदेशी पौरविपरीतम् ।
 नापरिचितस्य सहते तनुतरमपि वैकृतं लोकः ॥ ४१ ॥
 पुरतः परनगरगतः परिचयमासाद्य साधुलोकेन ।
 निभृतेन भवति निपुणः सदसन्नृपभृत्यवृत्तविज्ञाने ॥ ४२ ॥
 सुविदितसकलविशेषः समुज्ज्वलैरनुचरैरनुचितवेषः ।
 अभिगत्य पश्यति पुरः पुरस्कृतं नरपतेर्धीरः ॥ ४३ ॥

निजदेशकुलाख्यानामाख्यानादनुगुणान्विमयी ।
 ज्ञापयति नृपतिदयितं सुभाषितैराहरन्हृदयमस्य ॥ ४४ ॥
 सदवसरे सप्रणयः प्रागेव निवेदितः प्रभवे ।
 नीतो नरपतिपरिषत्पुरस्कृतेनोपसर्पति नरेन्द्रम् ॥ ४५ ॥
 गुणजातिसमयसदसामनुरूपेणोज्ज्वलेन वेशेन ।
 करचरणवदनचिकुरादिभिरुज्ज्वलितैरुपैति नरपालम् ॥ ४६ ॥
 गुरुणा गुणानुबन्धाल्लघुरपि नीतो निमज्जनमुपैति ।
 उपलनिबद्भालाबूनिचय इवान्तर्जडस्यापि ॥ ४७ ॥
 परिषदमपरिचितां च प्रविश्य धैर्यापवर्जितातङ्कः ।
 आशीःपद्यविशेषं [वि]चिन्तयन्वीक्षते क्षितिपम् ॥ ४८ ॥
 सुललितकलादिवलिताञ्जलिरुपयातो नृपासनसमीपम् ।
 विनयगुणावनतवपुर्विकाशिमुखमाशिषं ब्रूते ॥ ४९ ॥
 आमेरुमलयमूर्वीवलयमलंकृत्य कीर्तिकर्पूरैः ।
 मङ्गलमाम्बुहि नित्यं गुणमय जय जीव यावदादित्यम् ॥ ५० ॥
 उपविशति नृपनियुक्तः केनचिदन्येन वा जनेनोक्तः ।
 निजवेशजातिसमुचितमासनमालोक्य सेवते सुमतिः ॥ ५१ ॥
 परिषज्जनोपवेशनविन्यासविशेषसदृशमुपविष्टः ।
 सति संभवे समीपं संमुखमपि सेवते नृपतेः ॥ ५२ ॥
 क्षणमपसारितसाध्वसमुपविश्य सतां विलोक्य वदनानि ।
 परतः स्वतोऽपि वा स्वं वचनावसरं प्रवर्तयति धीरः ॥ ५३ ॥
 आवर्जित इव विनयादीषन्मधुरस्मिताननसरोजः ।
 अङ्गारिपितकरयुगलः कलयति विज्ञप्तिमीक्षतो नृपतेः ॥ ५४ ॥
 जीवतु चिरं नरेन्द्रः किञ्चिदुपन्यस्तुमस्ति मे वाञ्छा ।
 इत्यादिवागुपक्रमकुशलोऽवसरे सुभाषितं ब्रूते ॥ ५५ ॥
 निःसाध्वसमतिमधुरं स्पष्टाक्षरमुन्नतग्रीवम् ।
 बहुधाव्यवहितसमयानुचिन्तितं पाठ्यमाशिषां पद्यम् ॥ ५६ ॥

वर्ष्यो बलिरिव दाने सुरगुरुरिव विश्वविज्ञाने ।

अमरेश्वर इव समरे स्मर इव शोभासु भूपालः ॥ ५७ ॥

इति श्रीहरिहरसुभाषिते प्रवासप्रकरणम् ॥ ४ ॥

देव त्वन्नेत्रपाथोरुहसहचरणादस्तु पद्मा सपद्मा

वाग्देवी सत्कवीनां विशदयतु यशो वीर युष्मद्यशोभिः ।

सन्तु द्वीपास्त्वदोजःप्रतिनवतपनैरेव संतापितप्ता

भूयात्तद्वैरिनारीनयनमृगमयी भूधरारण्यभूमिः ॥ १ ॥

साम्भोदर्भतिले भवत्करतले मेरौ भयोत्कम्पिनि

ब्रूमः किं वयमेव देव भवतो भव्याय दिव्याशिषः ।

प्राप्य प्रार्थनयाप्यलभ्यमसकृन्नस्यत्प्रियालिङ्गनं

स्वर्गेऽप्युत्पुलकाङ्कुरैस्त्वयि सुरैराशीःपरैर्भूयते ॥ २ ॥

भूमीपाल भवत्कृपालव इवोपासन्नकल्पद्रुमः

श्रीमत्सैन्यवदन्यजित्वरपुरोद्वाहस्फुरत्साहसः ।

युष्मद्वैरिवदुज्जटो गतपटो भिक्षावशस्त्वद्यशः-

कर्पूराचलवत्सितस्तव हितः कोऽप्यस्तु लोकस्तुतः ॥ ३ ॥

गङ्गोत्सङ्गवलन्मृणालशकलप्रत्याशयोद्यत्करं

भोक्तुं मुग्धहृदि क्षपाकरकलां लम्बोदरे धावति ।

सद्यस्त्वद्यशसि स्वयं गिरिभुवा गीते पुरः प्रोच्छल-

त्तद्भावत्यतिरोहिते हिमकरे हृष्टो हरस्त्रायताम् ॥ ४ ॥

भुज एव तव क्षितेर्निवासस्त्वदपाङ्गे कमलालयाविलासः ।

सुखलब्धवधूद्वयीसमाजस्तव चित्ते हरिरस्तु भक्तिभाजः ॥ ५ ॥

यौष्माकीणयशोनिशाकरशते नित्योदिते मुद्रिते

नाभीपल्वलपङ्कजे मुररिपोरन्तर्गते ब्रह्मणि ।

निःप्रत्यूहमहन्यपि च्युतचिरव्रीडाभरं भूयते

भूयादब्धिभुवो रतोत्सवरसव्यासङ्गलभं मनः ॥ ६ ॥

चैत्रीचन्द्राभचन्द्रातपतलचकितोच्चित्तचञ्चमूरु-

प्रोदञ्चल्लोचनानां चतुरकरचलच्चामरोच्चारिचेलः ।

न्यञ्चचामीकरार्चारुचिरुचिरमुखस्त्वं चिरं चारुकीर्ते-

र्वीचीनां चाकचिक्यं चतुरुदधिचराश्चारयोच्चैश्चक्रोरान् ॥ ७ ॥

निर्णयि त्वल्रतापज्वलनसमुदयं किं द्रवीभावभीत्या

ब्रह्मा ब्रह्माण्डमेतत्कनकमयमधाद्वीरवारिण्यपारे ।

अस्याप्यन्तस्थनागावलिमनवरतान्निर्झरान्निम्नगानां

लक्षं सप्ताम्बुराशीन्यधित निरवधीनुन्मदानम्बुवाहान् ॥ ८ ॥

त्वदरिपुरपुरंभिभिः प्रतापज्वलनमुपेतमुदीक्ष्य तावकीनम् ।

कति कति न समन्ततः क्रियन्ते प्रतिभवनं नयनाम्बुभिस्तटिन्यः ॥ ९ ॥

नित्याक्षीणकले निरङ्कधवले युष्मद्यशोमण्डले

व्योमारोहिणि रोहिणीपतिरतिव्यर्थोऽभवद्भूपते ।

एतस्य प्रतिकारमेष महतो वैरस्य वीराचर-

न्वीक्ष्य त्वां मुदिताः पुरेषु वनिताः संतापयन्भ्राम्यति ॥ १० ॥

त्वत्कीर्त्योपनतं न किंनरपतेऽरण्यस्थितौ वैरिणां

यद्वासांसि मलीमसानि धवलस्फीतन्त्यधौतान्यपि ।

ज्योत्स्नान्याशु तमांसि चन्दनरसक्षोदन्ति पङ्कच्छटा

मृद्भाण्डान्यपि राजतन्ति परितः सौधन्त्यरण्यान्यपि ॥ ११ ॥

यैयुष्मत्करवालकालदशनोत्कृत्तैरिहैकक्षणे

कीर्णा भूमिरियं भयंकरतरैरैरैरुपेतैर्दिवम् ।

नीरन्ध्रं परिपूरितामुपचितो रथ्यासु मिथ्याभय-

व्यत्रैः स्वर्गिभिरर्गलाकुलगृहद्वाःस्थैरवस्थायते ॥ १२ ॥

त्वदसिदलितदेहैरैकदैवोत्पतद्भि-

र्व्यरचि विधुरवर्गैश्चालनीचण्डरोचिः ।

अहमहमिकयास्मिन्दिग्वधूभिर्विधूते

धरणिरजनिपुष्टा कीर्तिपिष्टातकैस्ते ॥ १३ ॥

नरेन्द्र मन्ये निगदन्तु देवं मया दयादक्षिणदृष्टमेव ।
 द्विपायिते दीनपयःपयोधेः पृथ्वीतले कल्पतरोः प्रवाहः ॥ १४ ॥
 संनिविश्य मनसा क्षितिप त्वां सैन्धवेषु समशोधि विरोधः ।
 येन ते चिरदरिद्रकुलेषु ग्रामवासविकलेषु पतन्ति ॥ १५ ॥
 इह तव देव निपतता करकमलकुशोदके [तु] जायन्ते ।
 तत्तदूरदरिद्रद्वारि द्विपदानवारिभिः सरितः ॥ १६ ॥
 प्राप्तास्त्रासात्पिपासातिशयमुपगताः पातुमारण्यमम्भो
 युष्मद्विद्वेषियोषाः श्वसितसमुदयैस्तत्तदीयैरशोषि ।
 एतत्संवीक्ष्य मूर्छानिपतिततनवो नैव जीवेयुरेता-
 श्वन्नोपेताः शबर्यो निजनयनजलैः पल्वलं पूरयेयुः ॥ १७ ॥
 वीर त्वद्वैरिदारा गहनगिरिमहागह्वरान्तस्थमित्रं
 त्वन्नासाद्गुप्तवासा दवकलितहृदो यद्यदेव प्रपन्नाः ।
 तत्तज्ज्योत्स्नायमानं धरणिपरिवृढ प्रेक्ष्य युष्मद्यशोभिः
 सद्यो मोहान्धकारानुसरणशरणा वासरान्वाहयन्ति ॥ १८ ॥
 भृङ्गारेण महीमयेन करकं क्षौमेण वल्काम्बरं
 पट्टीयप्रकरेण बर्हनिवहं हारेण गुञ्जावलीम् ।
 इत्थं प्रार्थनया कया न भवतो वैरिस्त्रियो वस्तुभिः
 क्रीडन्त्यात्मविनिहवाय चकितं चिह्नान्यरण्यस्त्रियाम् ॥ १९ ॥
 निभृतमुषितैर्योषिद्वन्दैर्वनान्तलतान्तरे
 प्रतिदलततिच्छिद्रे च्छिद्रेऽर्पितेषु भियाक्षिषु ।
 शिव शिव मृगीयूथभ्रान्त्या समीपमुपागता-
 न्दधति हरिणान्हस्तैर्जीवातवे तव शत्रवः ॥ २० ॥
 गान्धारा गुप्तदारास्त्वयि चलति गलद्वाप्पधाराविहारा
 गाढास्त्रासावगाढा क्षितिपकुलमणे गुर्जरा जर्जराशाः ।
 तैलङ्गास्त्यक्तशङ्कास्त्रिभुवनतिलक क्लिश्यदङ्गाः कलिङ्गा
 मोरङ्गा मुक्तरङ्गाः सपदि समभवन्वीररङ्गा विहङ्गाः ॥ २१ ॥

वीराणामेष गन्ता नगरमयमरीन्संमुखानेव हन्ता
 सद्यो भेद्यं ततस्तैर्बत रुचिरमिदं मण्डलं चण्डभासः ।
 मत्वैतन्मेदिनीयं प्रतरुणकरुणोत्कम्पिता त्वत्प्रयाणे
 सेनाधूलीवितानाञ्चलतलविवलद्विम्बमेनं विधत्ते ॥ २२ ॥
 त्वत्सैन्ये धरणीमणे प्रचलति प्रोत्पीतमर्मान्तरे
 कूर्मे द्राक्परिवर्तिनि क्षितितले व्यावर्तमाने ततः ।
 वार्धेर्वारिभवे बहिर्विचलिते मैनाकपक्षक्षतिः
 किं न स्यात्स न चेद्भवेद्विकलदृग्धूलीभरैर्वासरः ॥ २३ ॥
 यौष्माकीणे प्रयाणे प्रचलजलनिधिप्रोच्छलद्वारिपूर-
 स्नातैर्नालम्भि तोयप्लुतधरणिगतैर्धूलिरुद्भूलाय ।
 सेनारिङ्गतुरङ्गावलिवलितखुरोद्भूतधूलीवितान-
 व्यासाङ्गैर्निष्पयत्नं स्थितमतिसुखितैर्दिग्गजग्रामणीभिः ॥ २४ ॥
 भूमीपाल कृपालवस्तव हया द्राग्दीर्णताया भया-
 दुलङ्घ्यैव गिरीनटन्त्यघटितैष्टापानलैश्चञ्चलैः ।
 क्षुद्रा क्षोणिरियं स्फुरत्खुरपुटक्षु[ण्णा]क्षणान्मास्त्वितो
 धावन्त्यम्बरमेव चत्वरमनुप्राप्यान्तराप्यायिताः ॥ २५ ॥
 इन्द्रो निन्दति वाहमाह दिनकृद्गुर्वा च मे वार्वत-
 श्चञ्चुर्न्यञ्चति किं न पन्नगरिपोरन्तस्त्रपोद्रेकतः ।
 वातः खञ्जति पङ्कुपुञ्जति मनोराजिर्भवद्वाजिषु
 द्वेषामाजिषु वैरिणामभिमुखं धावत्सु यावत्सुखम् ॥ २६ ॥
 यान्तु कामी समीराः क्षणमपि च मनः कुत्र न स्पृष्टपृष्ठं
 तिष्ठन्त्वेते सहस्रं समपथि गिरयः को वयस्यापकर्षः ।
 किं नश्छिन्नं प्रतेयुर्यदि जलनिधयः सर्वतः संनिकर्षा-
 न्हेषाहर्षान्नृपैतत्त्वयि जिगमिषति व्याहरत्येव वाहः ॥ २७ ॥
 समुद्रावधिक्षुद्रभावान्दधाना कुतो भूर्यतोऽभीष्टवेगो विनष्टः ।
 हयैर्मन्युनेवामुना हन्यते किं धरा निर्भराहंकृतैः पद्भिरेव ॥ २८ ॥

दृष्टोदञ्चत्कुथान्तान्धरणिप करिणो धावकस्तावकीना-
 न्किं भूयो जातपक्षाः क्षितिवलयमिदं क्षमाभृतः क्षोभयन्ति ।
 इत्युद्भ्रान्ताः प्रधावेदमरपरिवृढः स्यान्न सद्यः शची चे-
 द्वेरीभाङ्कारघूर्णत्कनकगिरिशिरःस्थायिनी स्थापनीया ॥ २९ ॥
 शृङ्गेनैकेन हेम्नः कथमयमभवन्मेरुरग्र्यो गिरीणा-
 मित्येतं जेतुमेतस्तुहिनगिरिरसौ श्रीमतः सौधभावम् ।
 आकीर्णः स्वर्गशृङ्गैः सुललितकलशव्याजतो जायमानै-
 र्युष्मत्सेवानुरूपं विभवमलभत काफलस्त्वत्प्रसादः ॥ ३० ॥
 प्राप्ता वासकसज्जतां प्रथमतस्त्वां यु(यो)द्भुमुत्कण्ठिता
 योधास्तेऽभिभृता मनागारिचमूः स्वाधीननाशस्थिता ।
 भीत्या प्रोषितभर्तृका समभवत्त्वत्सायकैः खण्डिता
 दूरादन्तरिता विधाय कलहं हा विप्रलब्धा विधेः ॥ ३१ ॥
 शृङ्गारस्त्वमसि क्षितावरिबले वीरः परेषां पुरे
 रौद्रो दीनहृदामुदारकरुणस्तैस्तैर्गुणैरद्भुतः ।
 हास्यो नित्यमदातुरङ्गदलने बीभत्स एव द्विषां
 दुर्वृत्तस्य भयानको नवरसः शान्तोऽर्थिसंतोषणे ॥ ३२ ॥
 प्रामाण्यं परतः स्वतोऽपि भवतो विज्ञायते सन्मते
 भूमीन्दो भवता क्षणस्थिरतया वर्णाश्विरं स्थापिताः ।
 सर्वज्ञैकसदीश्वरोऽपि न परं ब्रूते भवानीश्वरं
 तन्नैयायिकनायकस्य भवतो मीमांसकत्वं कुतः ॥ ३३ ॥
 स्वतः प्रकाशो मनसो महत्त्वं धर्मेषु शक्तिश्च तथान्यथा धीः ।
 भूपालगोपालपदैकभक्तेरन्यैव नैयायिकता तवेयम् ॥ ३४ ॥
 शक्तिः प्रमापयति वीर तवोपमानं
 प्रामाण्यमाप्तवचनेषु परैव जातिः ।
 जातौ गुणागुणगणाश्रयिणो विशेषा
 वैशेषिकं किमपि दर्शनमद्भुतं ते ॥ ३५ ॥

त्वद्वाणेषु यमो जयेषु नियमो याने स्थिरं चासनं
 श्रान्तौ श्वासविनिग्रहो गुणगणे प्रत्याहृतिः श्रीमतः ।
 ध्यानं शूलिनि धारणा च धरणौ धर्मे समाधिर्यत-
 स्तन्निर्विण्णहृदः किमीश्वरपरे ध्यायन्ति पातञ्जले ॥ ३६ ॥
 एकं वस्तु यदस्ति नित्यनिबिडानन्दप्रबोधात्मकं
 सत्यं तत्त्वमसीति वाक्यमखिलं त्वय्येव विश्राम्यति ।
 त्वामाकर्ष्य न किञ्चिदन्यदवनीशृङ्गारमन्मन्यते
 त्वय्यासे जनकादिकीर्तिजनके किं ज्ञानमीमांसया ॥ ३७ ॥
 गुणास्ते निःक्षोभाः प्रकृतिरियमाधत्त भवतो
 महत्तत्त्वं तच्चाप्यजनयदहंकारमुचितम् ।
 कृतं तेनाप्युर्वीरमण गुणमात्रार्जनमितः
 स्फुरत्कर्मज्ञानेन्द्रियसचिवसूर्यादिकमभूत् ॥ ३८ ॥
 इति श्रीहरिहरसुभाषिते राजप्रशस्तिप्रकरणम् ॥ ५ ॥

स्वस्याथ वा परस्य द्वित्राणि मनोहराणि पद्यानि ।
 आख्याय व्याख्येयान्यव्यग्रं मधुरमग्रतो नृपतेः ॥ १ ॥
 विद्वानयमितरो वेत्याख्यानव्याख्ययोरेव ।
 प्रायः प्रथमे पद्ये परीक्ष्यते परिषदा पुरुषः ॥ २ ॥
 पद्यप्रसङ्गसंगतमथान्यथा वापि किञ्चिदवतार्य ।
 स्वाधीतदर्शनोक्तं युक्तं विद्वानुपन्यसति वस्तु ॥ ३ ॥
 यावद्वचनावसरं ब्रूते मधुरं निराकुलं सदसि ।
 पश्यन्नरपतिसदनं तिष्ठति तदनन्तरं धीरः ॥ ४ ॥
 नासंततमभिदध्यादध्यास्य सदः प्रभुत्वमत्त्वस्य ।
 यावन्नरपतिरुचितं वक्तुमपर्याप्तमप्युचितम् ॥ ५ ॥
 पृष्ठे ब्रवीति हृष्टे हर्षमुपायात्यवादिते मौनी ।
 नृपसदसि नोचितामप्यसंमतो वाचमुद्गिरति धीरः ॥ ६ ॥

उत्थाने सभ्यानामुत्तिष्ठति याति तेषु यातेषु ।
 मतमन्तरापि राज्ञो विज्ञायाशीःप्रदो बहिरुपैति ॥ ७ ॥
 प्रत्यहमेवमुपास्ते सदवसरे संमतो नृपतेः ।
 नाज्ञातनृपतिसंमतिरुपसर्पति संनिधिस्तस्य ॥ ८ ॥
 नानवसरे नरेशं सुखयति पुरुषः प्रियोऽपि समुपास्य ।
 दिवसे न शीतधामा तामादरणीयतां लभते ॥ ९ ॥
 मङ्गलनिलयो भूयाश्चिरमवनीं पालयञ्जीयाः ।
 जय भूमिचक्रशक्र स्वस्तीत्याद्याशिषः पुरो वाच्याः ॥ १० ॥
 राजाशिषोऽवसाने द्वित्रा नरपालपूजिताः सुधिया ।
 नत्याशीर्भ्यां सभ्या.....यथोचितेन परितोष्याः ॥ ११ ॥
 नोच्चैर्न चातिनीचैर्न सभामध्ये न हीनसंबन्धे ।
 न नृपासनास्त्रवस्त्रस्पर्शेऽपि वसन्ति विद्वांसः ॥ १२ ॥
 अत्युच्चैरतिनीचैरश्लीलमनुक्तमनुपयुक्तं च ।
 न वदति नृपतिसभायामादरमीप्सुर्महामनसाम् ॥ १३ ॥
 नृपसचिवसंकथायां संगतमपि नाभ्युपेत्य वक्तव्यम् ।
 अनधिकृतिभाषितायां वाचि विचित्ता भवन्ति धनमत्ताः ॥ १४ ॥
 अनुरञ्जय राजानं मा जानञ्जातु कोपय प्रकृतीन् ।
 एतद्वयानुरागस्थिरया तिष्ठ प्रतिष्ठयाश्लिष्टः ॥ १५ ॥
 गुणवसनभूषणाद्यैर्लभतामलमादरं नृपतेः ।
 प्राप्नोति प्रियवेदी नेदीयानवसरे सुसौभाग्यम् ॥ १६ ॥
 बहुवाक्यैरविरुद्धो बद्धस्पर्धो जनेन हीनेन ।
 स्वमुखेन याचमानः स्वगुणश्लाघी च लघवं भजते ॥ १७ ॥
 उल्लङ्घ्य सरिदरण्यग्रामगिरीन्कामकातरा यान्तु ।
 अभिसारिण्य इवान्तस्तृष्णां निगदन्ति न स्वयं सुधियः ॥ १८ ॥
 वेशः स एव सगुणः स द्रविणोपार्जनोपायः ।
 यत्र स्ववंशविद्यासदृशी न विशीर्यते कीर्तिः ॥ १९ ॥

अभिलषति न खलु पुरुषः श्रियमपि कीर्त्या विना कृतां कुशलः ।
 क्षणिकाय वस्तुने कस्त्यजतीह चिरस्थिरं श्रेयः ॥ २० ॥
 राजा न जातु मित्रं सेवामेवाचरद्विरपि वेद्यः ।
 आजन्मलालितेन द्विजो रजोऽन्धेन भोगिना दष्टः ॥ २१ ॥
 लघुरिति न भूमिपालो बालोऽप्यालोक्यते विदुषा ।
 भसिताचितेऽप्युदीते दहनकणे सा हि दाहिका शक्तिः ॥ २२ ॥
 कृतमन्त्रिमनःकाथो लक्ष्मीनाथोऽपि नरपतेर्दयितः ।
 कण्ठे कठिनकुठारप्रहारतः प्रापितो मरणम् ॥ २३ ॥
 उचितामुपास्य रुचितामभिधेहि गिरं निरन्तरावहितः ।
 अप्यायतिमतिपुरुषे प्रभुणा क्लुषेण भूयते कथिते ॥ २४ ॥
 अन्धा इव बधिरा इव मूका इव मोहभाज इव ।
 पङ्गव इवानभिमते नृपतेर्निवसन्ति साधवः सदसि ॥ २५ ॥
 तालज्ञा इव तरला यथा यथा नर्तयन्ति धनमत्ताः ।
 नृत्यन्त्यपरिस्खलितास्तथा तथैवार्थिनः कृपणाः ॥ २६ ॥
 आशापाशनिबद्धो नृत्यति किं वा नरो न धनिकपुरः ।
 हतशैल्लषस्य विधेः कुत्र विधेयः सुखमुपैति ॥ २७ ॥
 अलमात्मीयं विदितं विदितं धनिकस्य याचको रहितः ।
 चन्द्रं ब्रवीति चटकं चटकं चन्द्रं च लोभलोलमनाः ॥ २८ ॥
 अमृतायतामिति वदेत्पीते भुक्ते क्षुते शतं जीव ।
 छोटिकया सह जृम्भासमये स्यातां चिरायुरानन्दौ ॥ २९ ॥
 अल्पेऽपि नृपतिदत्ते प्रतिश्रुते वापि दातुमेतेन ।
 उत्थायाशीर्देया क्वचिदुपविश्यापि परिषदौचित्याः ॥ ३० ॥
 यदि नामासंगतमपि संगमयितुमस्ति कौशलं वचसि ।
 प्रस्तावे स्तुतिमाचर सुखहरणीयोऽनयैव नरपालः ॥ ३१ ॥
 किं सम्यगिति प्रश्ने भीतः स्तोत्रं श्रियः पतिः प्राह ।
 स्तव्यस्तेन श्रीमान्कस्य न वा वल्लभा स्तुतिर्भवति ॥ ३२ ॥

संकथनमप्यनर्हं पश्यति नृपतौ परेण केनापि ।
 स्तुत्याशीःस्तुत्यादेः का वान्यस्मिन्कथापि तत्पुरतः ॥ ३३ ॥
 राजनि पराग.....ग्रन्थि श्लथयन्ति संततं पिशुनाः ।
 एषामिहावकाशो रेखासदृशोऽपि वर्ज्यते विदुषा ॥ ३४ ॥
 क्षुद्रोपद्रवभीत्या न त्याज्या राजपरिषदः पुरुषैः ।
 कण्टकभेदादिभिया सुधिया केनापि मुच्यते देहः ॥ ३५ ॥
 कुलशीलपौरुषादि प्रख्यातयशोविशोभिजन्मानम् ।
 धनवन्तमधनमपि वा रञ्जय राजानमुन्नतारम्भम् ॥ ३६ ॥
 नीचसचिवसंगृष्टं धनसंचयलुब्धमल्पसंतुष्टम् ।
 धर्मपथादपरक्तं वृथा विधायापि नृपतिमनुरक्तम् ॥ ३७ ॥
 यद्यपि गुणसमवहितो विहितोचितपौरुषप्रणयः ।
 क्षुद्रक्षितिपसभायामाचारणया समुपविश्य ॥ ३८ ॥
 त्यागी वरमल्पधनः कुबेरकल्पेन किं कदर्येण ।
 उदधेरलभ्यपयसः सुलभजलं पल्वलं श्रेयः ॥ ३९ ॥
 अलमथ कथनसहस्रैर्नरपतिगुणदोषतारतम्यस्य ।
 द्रविणार्पणे समर्थः सेव्यो राजेति परमार्थः ॥ ४० ॥
 शास्त्रार्थव्याख्यानैर्धर्मकथाभिर्नयाख्यानैः ।
 ललिताभिः कविताभिः प्रसङ्गतः प्रीणयेन्नृपतिम् ॥ ४१ ॥

इति श्रीहरिहरसुभाषिते राजोपासनप्रकरणम् ॥ ६ ॥

विज्ञाय नीतिमन्तं श्रीमन्तं सेवते सुमतिः ।
 अनयप्रणयिनि राजनि नाजनि कुत्रापि कल्याणम् ॥ १ ॥
 अत्युपचितैरुपायैश्चक्रभृदेको भुजैरिव चतुर्भिः ।
 नृपतिः श्रियमतिसुचिरं हरिरिव परिरभ्य निर्भरं रमते ॥ २ ॥
 साम समे सुमतीनामधिके दानं रिपावुचितम् ।
 भेदः सर्वत्र हितो विहितो विजयाय विग्रहः कृतिनः ॥ ३ ॥

समकक्षे प्रतिपक्षे साम्ना सुखमेधते सुमतिः ।
अन्यत्र सामकामः पश्चात्परितप्यते नृपतिः ॥ ४ ॥
साम्नान्वितोऽपि बलवाञ्जलमिव वह्निं विनाशयत्येव ।
तस्माद्बलवति सामध्यानमलं मन्यते सुमतिः ॥ ५ ॥
वदतोऽपि प्रियवचनं रुदतोऽपि हि कण्ठमाश्लिष्य ।
शपतोऽपि दैवतशतैर्न भवति विद्वान्वशे द्विषतः ॥ ६ ॥
रणपतितस्य मुखान्मे शृणोतु भूयो रिपोर्धनं गुप्तम् ।
इत्याहूय समीपं हतो हतेनापि हतनृपीयेन ॥ ७ ॥
अतिबलिनामपि मलिनाशयेन विश्वंभरादीनाम् ।
विश्वासोपनतानां वासोपुत्रेण जीवितं जह्रे ॥ ८ ॥
अपरीक्षितपरवञ्चनमञ्चति लोभादवेक्षितप्रेक्षी ।
व्याधूतपक्षमवशो विहन्यते पक्षिवत्क्षितिपः ॥ ९ ॥
क्रूरचरितेन संगतमसंगतं सत्स्वभावस्य ।
जीवति पटीरविटपी परिरभ्य न पावकं प्रायः ॥ १० ॥
निहतं गीतेन मृगं मीनं बडिशेन तेजसा शलभम् ।
दृष्ट्वापि यदि न पश्यति नश्यति किं केन करणीयम् ॥ ११ ॥
कामं कुमीनसदृशं राज्यमपि प्राज्यकण्टकं कुशलः ।
पाकान्वितमतिसुरसं भुङ्क्ते बहुधावधानेन ॥ १२ ॥
अतिबलवति मतिशाली सदसि नृपाली नमस्कृते नृपतौ ।
दानविधिं विदधानो गताभिमानोऽतिवाहयेत्समयम् ॥ १३ ॥
अर्थेन रक्षितमिदं राज्यं पुनरर्थमर्पयति ।
अर्थैकपरो नृपतिः परिहरति पुनः क्षणादुभयम् ॥ १४ ॥
अप्यतिशयितमनर्थं समयत्यर्थं समर्पयन्नृपतिः ।
तदनर्पयन्निरर्थं प्राणेन समं परित्यजत्यर्थम् ॥ १५ ॥
उत्तारयति विपत्तावतिधनमत्तामपक्षते क्षितिपः ।
चेन्नेह तदुपयोगस्तन्नियतं वित्तसंचयो रोगः ॥ १६ ॥

रविरिव सुचिरेण रसं भृशं नृपो धनमुपादत्ते ।
 काले वर्षति हर्षान्निस्पृहमुच्चैऽपि नीचैऽपि ॥ १७ ॥
 दानं राज्यनिदानं प्रबले स्वबले च दुर्बले नृपतेः ।
 फलमत्र कालहरणं सहप्रहरणं च पापसंहरणम् ॥ १८ ॥
 वृत्तिभिरनिवृत्तमुखा यस्य नृपस्योपजीविनः पुरुषाः ।
 स हि समिति विजयमयते शेते सह वा सहस्रेण ॥ १९ ॥
 यद्भुक्तमभून्नृपतेराकोटिवटावधि भटानाम् ।
 यावद्गुणं तदर्पणमिदं वदन्त्याजि पिशितभुजः ॥ २० ॥
 विजितो रिपुरपखेदं भेदं चेत्तस्य साधयेन्नृपतिः ।
 सुहृदा योऽजनि भिन्नः किं न हि तं तुप्य वेधसा विहितम् ॥ २१ ॥
 एकारिमित्रयोश्चेत्परस्परं भूपयोर्भेदः ।
 तदरिः परिणतनीतिः सुखमभियोगं करोतु गतभीतिः ॥ २२ ॥
 शत्रोः पराभियोगश्चेदजनि निरौषधं गतो रोगः ।
 परपरिभूतस्य यतः कुतोऽन्यतः पौरुषप्रसरः ॥ २३ ॥
 श्रितसागरपरिखाङ्कामवाप्य लङ्कामपि दशास्यः ।
 ...तदेन समरपृष्ठे शयितो दयितोऽपि गिरिसुताभर्तुः ॥ २४ ॥
 अभिलषतोरनुभावात्तिलोत्तमायाः किलोत्तमानुभयोः ।
 सुन्दोपसुन्दयोरपि नाशो भेदादुदाह्रियते ॥ २५ ॥
 मित्रे धनैरथ जनैर्नयेन विनयेन भेदिते नृपतेः ।
 कुत्राहिभयव्याकुलहृदो बहिर्भावसंभवो भवति ॥ २६ ॥
 भेदो भवति निहन्ता क्षुद्रेणापि स्वकेन लोकस्य ।
 अन्तःशरीरजन्मा स्फोटोऽपि स्फुटतरं विनाशयति ॥ २७ ॥
 निजबलपौरुषबाध्यं यदि वोपायान्तरासाध्यम् ।
 नृपतिर्विज्ञाय रिपुं चण्डकृतिर्दण्डमाधत्ते ॥ २८ ॥
 शक्तिः प्रभावमन्त्रोत्साहकृतां प्राह पण्डितो नृपतेः ।
 संपन्नः सुखमनयापनयाय परस्य विग्रहं कुरुते ॥ २९ ॥

चिरपरिपोषितवाहः स्ववृत्तिसोत्साहसुभटसन्नाहः ।
 नीरन्ध्रगुप्तमूलः प्रयाति राजा रिपोरननुकूलः ॥ ३० ॥
 देवद्विजगुरुभक्तिश्चिरपरितुष्टैर्मैथुक्तः ।
 बहुधा विमृष्यकारी नारीणां वशमुपैति नरपालः ॥ ३१ ॥
 अबलोऽसि न जितकाशी प्रतिभटराशीन्परापत क्षितिप ।
 जाताम्भःकणपातः क्व विनश्यत्यनलसंघातः ॥ ३२ ॥
 शूरोऽसि दूरपातिभिरात्मसमैः सद्भटैरपि समेतः ।
 युध्यस्व बद्धसाहसमधिकैरपि धीरवीरबलैः ॥ ३३ ॥
 विजयेन राज्यभोगः संगरमरणेऽप्सरोभिरभियोगः ।
 मा विरम वीर युद्धादुभयविरुद्धा पशोर्यशोहानिः ॥ ३४ ॥
 युध्यस्व बद्धमानं दानं सानन्दमाचर धनानाम् ।
 मा तात कातरत्वं राज्याय भज क्षणक्षयिणे ॥ ३५ ॥
 निर्भरमुपार्जय यशो न वशो भूयाः कृपणतायाः ।
 आकर्ण्य नरपतीनां पुण्यमतीनां पुरा चरितम् ॥ ३६ ॥
 क्षुद्रेऽपि क्षोणिभुजां न जातु वैरिण्युपेक्षया स्थेयम् ।
 स्वयमनिहतः समुद्रे क्षिप्तोऽपि जघान शम्बरं बालः ॥ ३७ ॥
 कपटादपि रिपुहननं कुर्यादिति नीतिरौशनसी ।
 हननमृते च गुरुमते बन्धादि विधीयते रिपोः कपटैः ॥ ३८ ॥
 धीरः सत्कुलजन्मा सन्मार्गरतः कृतज्ञसेवी च ।
 स्फुरितमतिर्नृपतिहितः सुकृतैरुपयात्यमात्यपदम् ॥ ३९ ॥
 नृपहितविनिहितहृदये सुकृतिनि सचिवे निवेशितात्मभरम् ।
 यद्राज्यं तेन सुखी भवति परायत्तसिद्धिरवनीशः ॥ ४० ॥
 स्वस्मिन्नेव समस्तो येन न्यस्तो भरः क्षितीशेन ।
 स्वायत्तसिद्धिरेषः स्वकरधृते मन्दिरे वसति ॥ ४१ ॥
 दुःखं परवशमखिलं स्ववशं सुखमित्युदाहृतं मुनिभिः ।
 तदनवहिते सहाये यद्वाप्यहितेऽवगन्तव्यम् ॥ ४२ ॥

राज्यं हि सचिवनृपयोरत्युच्छ्रितयोर्यदायत्तम् ।
 तद्वै राज्यं तत्फलमलम्भि शकटारनन्दाभ्याम् ॥ ४३ ॥
 नृपसचिवयोर्द्वयोरपि सरूपयोश्चेद्विभक्तिरवशिष्टा ।
 द्वन्द्वापवादहेतुर्नियतं स्यादेकशेषविधिः ॥ ४४ ॥
 पौराः परिणतनीतेः फलेन जानन्ति मन्त्रितं नृपतेः ।
 इदमन्यैरुन्नीतं विपरीतं फलति निर्णीतम् ॥ ४५ ॥
 हृदयं नृपतेर्मन्त्रो मर्माणि भवन्ति मन्त्रिणस्तस्य ।
 तेषामपि यदि भेदो विच्छेदो जीवतस्यैव ॥ ४६ ॥
 निजहृदयं सत्प्रणधिः शास्त्रं चक्षुस्त्रयं नृपतेः ।
 यैः पश्यत्यतिसूक्ष्मं व्यवहितमपि दूरवर्ति वा वस्तु ॥ ४७ ॥
 पर्यालोचयति न यः कार्याणि कृतान्यपि प्रकृतिमुख्यैः ।
 स्वयमनवेक्षितकर्मा कृषिपतिरिव हीयते स नृपः ॥ ४८ ॥
 हिमकरसमः समक्षे परं परोक्षे सखा वृषार्कस्य ।
 जलधिरिव दुरवगाहस्तमाह नरपालमाङ्गिरसः ॥ ४९ ॥
 अन्धोऽप्यन्योक्तपथो दण्डधृगन्योपचरणीयः ।
 राजत्वमप्रतिहतैर्जनानुरागैर्भजति भूपः ॥ ५० ॥
 उच्चैर्यद्यस्ति मनः किं विपदा संपदागन्त्री ।
 पुरुषस्य मनसि भग्ने मग्नैरापत्सु लक्ष्यते लक्ष्मीः ॥ ५१ ॥
 लघुरप्युच्चैश्चरितः क्रमेण गन्तासि गौरवं तात ।
 कलया कलया काले कलानिधिः पूर्णतामेति ॥ ५२ ॥
 भज लघुमपि भजमानं मानं मा वर्धयावलिप्तस्य ।
 यदि सर्वत्र समत्वं श्रियोऽसमत्वं विमुञ्च योगीव ॥ ५३ ॥
 हृतमथ मधुरतरैरपि भूमिभृति व्यापृतैर्बहुभिः ।
 प्रतिजानामि समृद्धिं साहसमुक्ते च नित्यमुद्युक्ते ॥ ५४ ॥
 इयमत्र कयापि दिशा नीतिदृशा दर्शिता पदवी ।
 चाणक्याद्यभिधानाज्ज्ञेयनिधानादथान्यदुन्नेयम् ॥ ५५ ॥
 इति श्रीहरिहरसुभाषिते राजनीतिप्रकरणम् ॥ ७ ॥

प्रस्तावे समयादेर्वर्णनमाकर्णयन्नृपतिः ।

प्रायः प्रसीदतीति प्रसादयेदेनमेतेन ॥ १ ॥

कान्ते स्नेहनिधौ समीयुषि मधौ जित्वा श्रियं शैशवीं
विश्लेषादितरस्य पाण्डिमभृतामालीलतानामियम् ।

कर्तुं नूतनचित्रपत्ररचनां किं काननश्रीरिमां
प्राचीनां पवनाञ्चलेन परितः पत्रावलीं लुम्पति ॥ २ ॥

दरोन्मीलन्मल्लीमुकुरकुहराभ्यन्तरगतं
त्वरास्वाद्यं सद्यो दलमविकलीकृत्य सकलम् ।

समीपे संविश्य क्षणमथ परिक्रम्य परितो

न पातुं हातुं वा प्रभवति मरन्दं मधुकरः ॥ ३ ॥

अन्योन्यस्य नियन्त्रणापरिभवादप्रौढशीतातपा-

त्पुष्प्यार्त्तिकशुकचूतनूतनदलाविर्भूतशाणश्रियः ।

पद्मोल्लासितगन्धवासितवहद्वातावदातद्विषो

मोदोन्मादजुषो हरन्ति हृदयं वासन्तिका वासराः ॥ ४ ॥

प्रसूनपटलारुणोन्नतपलाशजालक्षका-

न्मनांसि मदनो बलाद्बहति मानिनीनां मुहुः ।

न चित्रमिदमुद्गता यदिह भृङ्गधूमावली

वियोगिनयनाञ्चलीर्नयति खेदमस्त्राम्बुभिः ॥ ५ ॥

संततागतवसन्तमारुतप्रोल्लसल्लितपल्लवोर्मिभिः ।

श्लाविता वनलताभिलाषिणः शाखिनः किमनुरागसागरैः ॥ ६ ॥

कर्णाटीकेलिवाटीविटपिनवदलान्दोलनाश्चोलवाला-

चञ्चच्चाम्पेयमालानिविलपरिमलाकर्षणोत्कर्षभाजः ।

वाता दातार एते मलयजमधुरामोदपूरैः प्रमोदा-

नोदावीचीविनोदार्जितजडिमगुणानुद्ग्रहन्तो वहन्ति ॥ ७ ॥

व्याधूतचूतनूतनसौरभधनमञ्जरीपरीलब्धाः ।

वाताः सरानुयाता वसन्ति वासन्तिकासु लतिकासु ॥ ८ ॥

संभुक्तसुरभिमीनो रविरुच्चैरश्विनीमुपारूढः ।

स्फीताचरः सहेलं खेलति मेखेण राजेव ॥ ९ ॥

हित्वा हित्वा मधुरमनसो वीतकालान्तरसाला-

नन्तःपुष्पामपि मधुलिहः पाटलां पालयन्ति ।

तत्तन्वीनां स्तनशिरिशिरो नूनमावोढुकामो

जातः स्वीयोत्सवसमुदयं वीक्षितुं स्वेदबिन्दुः ॥ १० ॥

पाटलापरिमलापहारिणः कुञ्जकोषझरगूढचारिणः ।

तस्करानिव तपर्तुवासरे प्राप्नुवन्ति न जनाः समीरणान् ॥ ११ ॥

रविकिरणानुगृहीता ग्रीष्मेष्वणवोऽपि रेणवो धरणेः ।

चरणं दहन्ति सुचिरोपमर्दनं कः क्षमो भवन्क्षमते ॥ १२ ॥

माद्यच्चण्डमरीचिमण्डलचलत्तेजोऽनलत्रासतो

दूरोन्मुक्तवियत्पथं विचरयन्वातं बलान्निष्कथम् ।

कुर्वस्तायमहो कदुष्णकलुषं भूयस्त्रिषन्द्राघय-

न्प्रस्वेदेषु वपूंषि निष्कुथयति ग्रीष्मोऽयमूप्मोल्बणः ॥ १३ ॥

उपभुक्ताशेषवृषं धावन्तं मृगशिरोंऽशभोगाय ।

कः खेचरकेसरिणं पश्यतु भास्वन्तमन्तकप्रतिमम् ॥ १४ ॥

स्वपिति ग्रीष्मभयादासायं सुखमाश्लिष्टसवातच्छायम् ।

जन्तुर्यत्नशतान्यारभतां को नामान्यत्रैतल्लभताम् ॥ १५ ॥

तापतीभ इव तोयचरोऽभूद्ग्रीष्मिकेषु दिवसेषु मनोभूः ।

यज्जले विहरतामिह यूनामाविरन्ति रतिकेलिरनूना ॥ १६ ॥

सारङ्गाः परमादरादगणितप्रौढातपाः पादपा-

नारुह्य स्फुटमाह्वयन्ति विरुत्तैरागामिनीं प्रावृषम् ।

औत्सुक्येन समीयुषां मधुलिहामन्तःस्पृहादन्तरं

ब्रूते नीपवनीषु हर्षजननीं संभाविनीं संपदि ॥ १७ ॥

हृष्यन्तश्चिरदुर्गता इव घने दातर्युपर्युद्यते

दातुं वारिवसून्यसूनिव पुरःप्राप्तं परिस्पर्धिनः ।

झञ्झावातविधूतपत्रमुखराः शाखाकरास्फालिनः

किं वर्षासु परस्परेण कलहायन्ते धरित्रीरुहः ॥ १८ ॥

अस्याङ्के करपट्टभासि चपला श्रीः स्वर्णरेखायते

धारासारघनं सुदर्शनमदश्चक्रं जगत्पश्यति ।

प्रोदञ्चद्वनमालमञ्जनरुचा देहेन पीताम्बरं

दूरोन्नीतशिखण्डमण्डलमिदं रूपं हरेरम्बुदः ॥ १९ ॥

एकत्वं न रसैः कयोः समजनि स्त्रीपुंसयोः प्रावृषि

प्राप्तौ यत्र सनिर्भराविह धराकाशौ चिरादेकताम् ।

योषित्सङ्गमगूढसर्वतरुणः कालोऽयमालोक्यते

छन्नः कापि दिवा युवापि निशया क्रोडीकृतः क्रीडति ॥ २० ॥

मैथुनभोगोपरतः पयोदमलिनाम्बरावरणः ।

पामर इव रविरधुना प्रकटं वर्षासु कर्कटं मुञ्जे ॥ २१ ॥

म्लानान्नीपतरोरपीपतदिमान्संधिः शरत्प्रावृषो-

रन्तःकोरकितामहो मधुलिहो जातीमवातीतरत् ।

पुहं सान्समचीकरत्कृतधियो भाष्येषु वागुद्यमं

किं केकानिगदं त्वजीगमदतिक्लैब्यं कलापित्रजान् ॥ २२ ॥

सिंहादवाप्य कन्यां सैहीमयमाश्रितो वृत्तिम् ।

विकिरति कैरवमुक्ता घनकरटिघटाविदारणो भानुः ॥ २३ ॥

शुभ्रैरभ्रकुलैः सितं समकृताकाशं सहः कैरवै-

र्जातीभिर्विपिनश्रियो विकसितैः काशैरियं काश्यपी ।

चञ्चन्द्रमरीचिवीचिभिरिमाः किं च क्षपास्तत्किमु

क्षुब्धक्षीरसमुद्रमुद्रितहरित्कोडे शरत्क्रीडति ॥ २४ ॥

उत्सृज्याम्बुधिजामुखाम्बुजसुखालोकव्रतं यश्चिरा-

देवः सेवितवान्सरोजनयनो निद्रां समुद्राम्भसि ।

सोऽप्युत्तुङ्गभुजङ्गभोगशयनाज्जागर्ति मत्स्योत्सवे

सोऽयं शारदशीतरोचिषि चमत्कारः कथं कथ्यताम् ॥ २५ ॥

जालोद्गतैरुज्जघनोत्कटातटैर्विकाशिकाशैः शितकेशपेशला ।
पुरस्फुरन्नर्तयतीव खञ्जनं शरज्जरद्वारवधूरिवेक्षणम् ॥ २६ ॥

शरदमपसरन्तीं युक्तमेषा सरःश्री-
रनुसरति विनोदान्कौमुदानाददाना ।

उपसरति कराले हन्त हेमन्तकाले
भवति किमिति शालिक्षेत्रपाणिप्रमोदः ॥ २७ ॥

नीचस्त्वमसि तुलयायामयमुच्चैः कार्तिकीशशाङ्क इति ।
शरदं काशविकाशादुपाहतरतिं मुमोच मलिनोऽर्कः ॥ २८ ॥

शीतैरुदीतैर्निकृतं निसर्गान्मार्गादपि भ्रंशितमंशुमन्तम् ।
दृष्ट्वा सरो वा रतवासरो वा दैन्ये यदन्वेति न चित्रमेतत् ॥ २९ ॥

नीहारतूलभृतमम्बरमेतदुच्चै-
सासाद्य नाद्य मिहिरो रविरभ्युपैति ।
दीने दिने द्रुतमनेन विनेह शोच्ये
नोच्येत केन तरुणं तिमिरावरोधः ॥ ३० ॥

स्पृष्टं वारि व्यथयति मुहुर्वह्निदाहावशिष्टं
कम्पः कष्टं नटयति वपुर्वादयन्दन्तवाद्यम् ।
तूलस्थूलावरणविकलं हन्त हेमन्तजाता
वाताः सूचीनिचयवचितप्रायतां प्रापयन्ति ॥ ३१ ॥

वृश्चिकसदंशवशान्मलिनमुखो जातवेदन इवायम् ।
पौषभिषजोपनीतं वियन्मणिर्मूलमुपभुङ्क्ते ॥ ३२ ॥
निर्गतान्यकुमुमे हिमागमे संनिषेव्य तिलसूनसंपदम् ।
भाविकुन्दमकरन्दबिन्दवे मन्दमन्दमलिवृन्दमञ्चति ॥ ३३ ॥
सोत्कम्पमस्मिञ्छिशिरे शरीरं शङ्कोचितं को न करोति जन्तुः ।
नीहारतूलप्रकरप्रवेशान्निशा परं व्यायतकायमास्ते ॥ ३४ ॥

अध्वन्यानां शिशिरसमये चण्डचाण्डालकाण्ड-
प्रायाः कन्यानहह पवनाः क्लेशयन्तो विशन्ति ।

बन्धन्त्येते सपदि सुदृशां दुर्भगानामपीह

प्रौढाश्लेषाश्लथितदयितं मूर्ध्नि सौभाग्यपट्टम् ॥ ३५ ॥

निन्दितवह्निरनिन्दितभानुः श्रितसोष्मस्त्रीस्तनगिरिसानुः ।

तूलस्थूलावरणास्तरणः शिशिरं शमयति सम्यक्तरुणः ॥ ३६ ॥

शिशिरेऽनुधावति रिपौ धनुरप्युन्मुच्य भानुरपयातः ।

मकरालयमपि तीर्णः किं भीरुः कुम्भमाविशति ॥ ३७ ॥

आविष्कुर्वन्निव नवनवेनादरेणानुरागं

सर्वाङ्गीणं सुचिरविरहोन्मूर्च्छितायां नलिन्याम् ।

त्रैलोक्यान्धीकरणतिमिरद्वेषरोषारुणत्वं

व्याहुर्वान्ता किमयमुदयत्यम्बरे तिग्मरोचिः ॥ ३८ ॥

इदमनुचितहोतुः कोऽपि होमावसान-

ज्वलदनलमवादीत्कुण्डमाखण्डलस्य ।

मणिघटमभिषेके प्रातरस्योच्चुरेके

कलितकिरणतोयं मण्डलं चण्डभासः ॥ ३९ ॥

व्यधित विधुमधीनं वल्लभं वारुणीति

स्फुरदरुणितमास्यं तिर्यगावर्तयन्त्याः ।

सुरपतिहरितो यत्कुण्डलं व्यक्तमेकं

तदिदमुचितमूर्चुर्मण्डलं चण्डभासः ॥ ४० ॥

प्रायः प्राचीप्रमदाभिहतः प्रागचलप्रासादोत्पतितः ।

उदयति रविरतिशोणिमशीलः कुङ्कुमकेसरकन्दुकलीलः ॥ ४१ ॥

सवितरि चिरवैरिप्युत्थिते निष्पतन्तो

भयविचलितपक्षा गोलाप्रान्तरक्षाः ।

मधुकरनिकराणां कैतवादन्धकाराः

प्रियकुलमदसीयं किं सरः संश्रयन्ते ॥ ४२ ॥

विरहेण रवेर्दिनावसाने परिपीतानि विषाणि वारिजिन्यः ।

कमलोदरनिःसरद्विरेफव्यपदेशादधुना किमुद्गिरन्ति ॥ ४३ ॥

त्वमन्यहरिदङ्गनाविहरणव्यपेतक्षपः

स्पृशन्नपगतोऽत्रपः किमधुना करैर्मामिति ।

प्रसार्य कमलं करं भ्रमरभाङ्कृतिव्याजतः

समाचरति पद्मिनी किमु रवेरुपालम्भनम् ॥ ४४ ॥

मध्याह्निकैर्मिहिरवह्निकरालकीलैः

काष्ठोत्करादिव परिज्वलतः पतद्भिः ।

अङ्गारकैरिदमपूरि जगत्किमन्य-

त्तेजोऽपि नायनमिहायनमुज्जहाति ॥ ४५ ॥

नीहावैर्विहगैस्तिरोहितगिरो निर्वातनिःस्पन्दना

मध्याह्ने मिहिरातपेन तरवस्तप्ता इवोन्मूर्च्छिताः ।

शोकोन्मादभरेण पादपतितास्तेषां तु जाया इव

च्छायाः संकुचितोपतप्ततनवः क्रोशन्ति झिल्लीरवैः ॥ ४६ ॥

रविरयमभूत्प्रागारूढो नभःशिखरं शनै-

र्झटिति पतति प्रत्यक्सिन्धौ परिस्खलितस्थितिः ।

कथमपि चिरायासादासाद्यते चिरमुच्चकै-

र्विधिरयमधः कर्तुं किञ्चित्पलं न विलम्बते ॥ ४७ ॥

विधिना विनिपातनाय नीतो रविरस्ताचलमम्बुधावगाधे ।

मुखमुद्रणमम्बुजैरुपेतं प्रणयं के विपदि प्रमाणयन्ति ॥ ४८ ॥

चिरकरपरिमृष्टं भानुबिम्बं दिनान्ते

सकुतुकमिव शोणं कालकापालिकेन ।

चरमशिखरिकण्डान्तस्थलीं नीयमानं

विशति भसितपिण्डं गैरिकैर्लिप्तमेतत् ॥ ४९ ॥

प्राची कलावत्युपयाति कान्ते सायं सपत्नी स्मयतेऽस्मदीया ।

इतीव शोणं सपदि प्रतीची वर्षार्कबिम्बं वदनं पिधत्ते ॥ ५० ॥

संध्यासङ्गपिशङ्गवारिदघटाचञ्चज्जटासंकटा-

दीर्घदर्शितचारुचन्द्रकलिकाहान्तालिकान्तद्युतिः ।

क्वापि क्वापि वनालिनीलिमसमाश्लिष्टारुणाभाष्टदि-

ग्दीपित्वक्वपटिधूर्जटेर्न हि घटेतैतद्वियत्किं वपुः ॥ ५१ ॥

नक्षत्राली पद्मकुञ्जे मृणाली चक्रेणार्केणार्धभुक्ता विमुक्ता ।

यद्वा संध्यारागसिन्दूरवीथीयुक्ता शुक्तिः किं कलावत्कलेयम् ॥ ५२ ॥

चरमाचलव्यवहितस्य रवेः किरणावशेषमवरोद्भुमिव ।

कथमेकदैव सहसा परितस्तमसा समाववृत्तिरे हरितः ॥ ५३ ॥

यान्यासन्वासरश्रीविरचितमिहिरोदारदीपोपविष्टा-

त्संसृष्टा वाक्पालायितवितनुरियं मीलताकज्जलानि ।

भूमीभाण्डे हरिद्विर्युवतिभिरभितः पात्यमानानि मन्ये

तान्येतान्येव संप्रत्यविरलतिमिरस्तोमभावं भजन्ति ॥ ५४ ॥

दत्तोऽष्टांशुकवारकाशमभितोऽप्याकाशमाशु अस-

न्नद्वैतं महसामुपाहृतरसां क्षमामन्धकूपे क्षिपन् ।

मत्त्वैतान्यपि तैजसानि सहसा चक्षूंषि मुष्णन्नहो

द्रोहोन्मादमयस्तमिस्रनिचयस्त्रैलोक्यमाक्रामति ॥ ५५ ॥

अधिगगनमनेकास्तारका राज्यभाजः

प्रतिगृहमिह दीपा दर्शयन्ति प्रभुत्वम् ।

दिशि दिशि विलसन्तः सन्ति खद्योतपोताः

सवितरि परिभूते किं न लोकैर्व्यलोकि ॥ ५६ ॥

समुदेति लम्बितालकचुम्बितमिव कैतवात्कलङ्कस्य ।

प्राचीललाटपाटलचन्दनसिन्दूरबिन्दुरयमिन्दुः ॥ ५७ ॥

प्राच्याः किं वदनं दिनेशविरहाद्यक्ताञ्जनास्रं शशी

कान्दर्पः किमु दर्पणो दिनपरित्यागोन्मिषन्मालिमा ।

किं दैवामृतपाकपात्रमुदितान्तर्बाष्पमुज्जृम्भते

किं वा पञ्जरमभ्रकीयमुदरव्यक्तेन्द्रलीलामृगम् ॥ ५८ ॥

अस्तग्रस्तगभस्तिमत्करततिन्यङ्गीतचञ्चूपुटी

पाटीराद्रिमथो हिमाचलमधः प्रक्षिप्य पक्षद्वयम् ।

पश्चादुन्नतपुच्छपुञ्जमुदयत्प्राचां प्रकाशच्छला-
 दण्डं मण्डलमैन्द्रवं जनयति व्यक्तं बकोटीवियत् ॥ ५९ ॥
 निशा सूते सूनुं सपदि सुरतानन्दमिति य-
 त्पुरः प्राची दूर्वाचितमकृत पिष्टातकभृतम् ।
 तदेतन्नः पात्रं स्फुरति दरसिन्दूरवलितं
 शशाङ्केऽयं शोणद्युतिरिति मितिं कोऽपि कुरुते ॥ ६० ॥
 दुग्धाब्धेर्नवनीतमन्वहमयं निःसार्य कालः क्रमा-
 त्पिण्डं पूर्णतरं व्यधादधिवियद्वाण्डं विधोर्मण्डलम् ।
 सान्निध्यं तु यथा यथाम्बरमणेर्वहेरिदं नीयते
 तत्तापेन तथा तथा द्रववशादासादितं क्षीयते ॥ ६१ ॥
 किं यूनां मृगनाभिलिसमुडुभिः कर्पूरपक्षाक्षरै-
 व्योमाज्ञापनपत्रमत्र परताशान्त्यै स्मरः प्राहिणोत् ।
 अन्तर्लञ्छनकल्पिता गुरुमयी तन्नामवर्णाङ्किता
 यत्रायं धनचन्दनद्रवमयी मुद्रा समुद्रात्मजः ॥ ६२ ॥
 उद्भियमायेन्दुकरैरुन्मज्जत्यन्धकारवारिनिधेः ।
 कापि कापि विलम्बच्छायाजम्बालधोरणी धरणी ॥ ६३ ॥
 अजनि रजनिरन्या चन्द्रमःकान्तिरन्या
 विपुलचपलवीचिव्याचिता काचिदेव ।
 सतरुगिरिसरिद्धिः किं हरिद्धिः समेतं
 धवलिमनि धरित्रीमण्डलं मममेतत् ॥ ६४ ॥
 इति श्रीहरिहरसुभाषिते समयवर्णनप्रकरणम् ॥ ९ ॥

शृङ्गारे धनभाजामाजानिक एव मानसो मोदः ।
 तस्मान्नृपतिसभायां पठनीयानीदृशानि पद्यानि ॥ १ ॥
 संचारं जडिमा गिरं मधुरिमा गण्डस्थलं स्फीतिमा
 वक्षोऽपि द्रढिमा त्रिकं च तनिमाप्याक्रान्तमुत्कण्ठते ।

ताटङ्कं निभृतेन धारय जहौ बाल्यावलीभृत्तनुं
वक्तुं वै सममेतदक्षि किमभूत्कर्णान्तिकं गन्तुकम् ॥ २ ॥

काञ्ची काञ्चिदियं चकार जघनन्यस्ता गतेर्मन्दतां
गाढं बद्धमिदं च कञ्चुकमदादुच्छूनतां वक्षसः ।

नेत्रप्राप्तमथाकुलं कलयति श्रोत्रावतंसद्रयं

तत्कोऽयं व्रत मत्प्रसाधनविधौ सख्यैषमस्त्वत्कमः ॥ ३ ॥

किं परा विनपरापतन्धनाः किं परुन्नरमरुन्नकैतकः ।

मोहरोहणतया भयावहो भाव एष विषमः किमैषमः(?) ॥ ४ ॥

सत्रीडस्मितमधुराधरान्तकान्तिर्यत्तिर्यङ्गयनतरङ्गितावतारः ।

जानीमः समजनि यौवनोपदिष्टैर्मुग्धाया मनसि मनोभवाधिवासः ॥ ५ ॥

देवैरुद्गमितोऽङ्गभृन्नजलधेः किं त्वास्यमस्या विधुः

संश्लिष्यैव यदेष मण्डनवशोन्मिश्रान्यमून्युद्गतः ।

कम्बूकण्ठमथामृतं विहसितं शैवालजालं कचा-

न्मुक्ता एव रदात्प्रवालमधरं मीनावुदारे दृशौ ॥ ६ ॥

अजनि शिशिरशीलं शैवलं सागरे य-

च्चिकुरमकृत कामस्तन्वि ते किं न तेन ।

वहति कुटिलमेनं हेतुना केन मूर्धा

वदनविधुरयं चेत्सादरो नादसीयः ॥ ७ ॥

उदयति तलिच्चित्रं मित्रं रतेः कमलद्वयी

कुसुमितनवस्तम्भे रम्भे विधाय तनोरधः ।

तलिति वलति व्योम व्योमाश्रयं च गिरिद्वयं

गिरिपरिसरे कम्बुः कम्बौ कलानिधिमण्डलम् ॥ ८ ॥

जलजकमलकुड्मलौ स्तनौ ते तरुणि तनूसरसो रसोर्मिभाजः ।

स्फुटमियमनयोस्तु नाभिनिम्नस्थितनवनालति बालरोमराजिः ॥ ९ ॥

विधौ वदनकैतवादिह तवातिदीप्तोदिते

स्तनाचलतलादपि स्फुटपलायमाना घना ।

कृपाभयवशादिवाविशति रोमराजीमिषा-

दियं तिमिरधोरणी किमु गभीरनाभीहृदम् ॥ १० ॥

उन्नयति नाभिनिम्नान्मुक्तावलिपाशिरोमराजिनलम् ।

स्मरशरवः स्तनभूधरनिपतत्तरुणाक्षिपक्षिबन्धाय ॥ ११ ॥

हृदाश्लेषोदारः परिमृशतु हारः स्तनतटं

नटत्वेतद्गण्डे कुवलयदृशः कुण्डलमपि ।

स्मितालम्बी संवाहयसि यदि बिम्बाधरदलं

फलं वीटीराग त्वदुपरि न जागर्ति जनुषः ॥ १२ ॥

चित्रं तरुणिमराज्ये समाश्रिता बलिभिरप्यबला ।

किमपरमुरोजशंभुर्जीवातुर्जायते मनोजस्य ॥ १३ ॥

विसर्पत्कालिन्दीलहरिपरिपाटीपरिमृशा

दृशा दीर्घापाङ्गक्रमणरमणीयं वलितया ।

निरुन्मीलो निलोत्पलदलकलापैर्न कतिधा

सुधास्निग्धासारस्त्रपित इव सद्यः समभवम् ॥ १४ ॥

प्रियेक्षितायाः पतिनेत्रपातस्त्रपाभैर्दूरमपाकृतोऽस्याः ।

रोमाङ्कुरो रङ्गुविलोचनायाः कपोलयोः केन निवारणीयः ॥ १५ ॥

स्मितमधुरमेत्य निभृतं जनयति यूनोः परस्परप्रणयम् ।

दूती दृगेव चतुरा परा तु शङ्काकलङ्काय ॥ १६ ॥

अन्य इत्यनुपयातयन्त्रणं द्रागुदञ्चितवती विलोचनम् ।

मामवेत्य चकितावृतानना दन्तदष्टरसना मनागभूत् ॥ १७ ॥

प्रतिनवपुलकाली मण्डिता गण्डपाली

निगदति विनिगूढानन्दहिन्दोलि चेतः ।

सुदति वदति पुण्यैः कस्य धन्यैर्मनोज-

प्रसरमसकृदेतच्चापलं लोचनस्य ॥ १८ ॥

शौमेण स्तनतुङ्गमङ्गलघटावाच्छाद्य माद्यत्तरा

सद्यः प्राप्तचिरानवासविषयं यद्वेयमुद्गायसि ।

तत्प्रायः परिणीय कामपि रतिं प्राग्जन्मपुण्यार्जिता-
 मद्यालम्भि कुतोऽपि तन्वि कुतुकागारे स्मरेणोत्सवः ॥ १९ ॥
 नैशं किमाचरति वासर एव हृद्यं
 नृत्यन्निवैष करभोरु करस्त्वदीयः ।
 स्मेरं सरोजमुखि वञ्चलकुञ्जपाली-
 मालीमिव त्वमनुपश्यति कस्य हेतोः ॥ २० ॥
 तव तन्वि तरुणपुण्यादम्बरमणिमकरसंक्रमो जातः ।
 अधिवेलि भवति नियमः फलमविलम्बेन कामस्य ॥ २१ ॥
 कालीयैः कुचकाञ्चनाचलचमत्कारः किमुत्सार्यते
 कीदृक्कुङ्कुमकेसरत्विषि मुखे कस्तूरिकालेपनम् ।
 स्फीतेऽस्मिञ्जघने सरोजवहने किं नीलचोलापणं
 कस्मै साहसिनि त्वमिच्छसि विधेर्विन्यासमन्यादृशम् ॥ २२ ॥
 भ्रातः कङ्कण किं कदाप्यसि मयाश्लेषेषु विश्लेषितं
 मातः किङ्किणि किं कृता क्वचिदपि त्वं सौरते दूरतः ।
 किं मञ्जीर बहिःकृतोऽप्यसि रहस्ताताङ्घ्रिपङ्केरुहा-
 त्संकेताध्वनि बद्धवैरमिव यन्मौखर्यमभ्यस्यथ ॥ २३ ॥
 सविलम्बे वनमालिन्यविलोकनविक्लवस्य नयनस्य ।
 अपि केलिगेहदेहलि केवलमवम्बनं त्वमसि ॥ २४ ॥
 केलीसद्धानि पद्मसुन्दरमुखी मन्दाक्षमन्देक्षितं
 संप्राप्तेति समीक्ष्य निर्भरतराविर्भूतचेतोभुवा ।
 प्रत्युद्गम्य जवादवारितघनाश्लेषालसात्प्रेयसा
 पर्यङ्कोपरि कार्यते सुकृतिना पादार्पणानुग्रहम् ॥ २५ ॥
 लज्जां संमलितामुपेयुषि मयि व्याधूय कम्पच्छला-
 त्सद्यः स्वेदमिषाद्यधायि मुदृशा धैर्याय वार्यञ्जलिः ।
 भूयो मास्तु वियोगवैशसमिति प्रत्यङ्गमालिङ्गने
 मद्गात्रप्रथनोचिता विरचिता रोमाङ्कुरश्रेणयः ॥ २६ ॥

तन्व्या तरुणमुपेयुषि प्रियतमे सत्रीडया निर्गतं
 सख्येति प्रपयापि केलिभवनादेवापयातं बहिः ।
 गाढाश्लेषनिपीडनान्निपतितामालोक्य हारावलीं
 स्थातुं हन्त भिया क्षणं निविलया नीव्यापि न व्यापृतम् ॥ २७ ॥
 विश्लेषज्वरवेदनासहनयोः कारुण्यकीर्णात्मना
 कापि प्रापितयोः समागमसुखं यूनोर्मनोजन्मना ।
 नैरन्तर्यनिवेदितात्मविशिखव्याजेन सूचीचयैः
 संस्यूते वपुषी परस्परगुणैरेकात्मतामापतुः ॥ २८ ॥
 अविरतविरुतकपोतीमर्षितरसमावृणोति घनवलनः ।
 नवलतिकामतिकातर तरलितमुदिरद्वयीं मुदिरः(?) ॥ २९ ॥
 पयोवाहारूढा नटति कदलीकाण्डयुगली
 तलित्तत्र न्यञ्चत्तटिनि घटयुग्मं नटयति ।
 नयत्यम्भोजन्मन्यमृतमकरन्दौ विनिमय-
 न्महच्चित्रं चञ्चत्तिमिरपरिवेषो हिमकरः ॥ ३० ॥
 पर्यासे सुरते विकीर्णचिकुरोद्गीर्णे प्रसूने पुरः
 प्रक्षिप्ते कुचकञ्चुके क्वचिदपव्यस्ते च हारे हृदः ।
 स्रस्ते लूनगुणे नितम्बवसने भग्ने च दोःकङ्कणे
 प्रत्येकं निपतन्ति पङ्कजदृशो दैन्यस्पृशो दृष्टयः ॥ ३१ ॥
 नीरागोऽधरपल्लवे कृतवती ताम्बूलरागार्पणं
 प्राप्ते निर्गुणतां चकार चिकुरे निर्बन्धतो बन्धनम् ।
 निर्वेदात्सुरतावसानसुलभान्निर्गन्तुकामं हृदः
 कन्दर्पै कृपणा रुणद्धि निविलत्यस्ताञ्चलव्याजतः ॥ ३२ ॥
 नीव्यां संयमनं कचे नियमनं श्रोणीतले चासनं
 निःश्वासाभ्यसनं मुखे समभवत्प्रत्याहृतिर्भूषणे ।
 ध्यानं प्रेमणि धारणा स्तनतटे तन्व्याः समाधिः प्रिये
 निर्वेदादिव किं रतान्तसुलभात्सर्वाङ्गयोगोत्सवः ॥ ३३ ॥

तन्वी स्मरानलाङ्गारान्निर्वाणप्रायतां गतान् ।

प्रदीपयति किं कान्ते रतिश्रातेऽञ्चलानिलैः ॥ ३४ ॥

स्मरसमरपरिश्रमप्रसुप्तं मिथुनमपेतदयः प्रतिप्रतीकम् ।

परिमृशति निशावसानवातः प्रकटितमन्मथपक्षपक्षपातः ॥ ३५ ॥

जालान्तरालमालोक्य बालारुणकरारुणम् ।

शयितं दयितं प्रातः कातराक्षी निरीक्षते ॥ ३६ ॥

पर्यङ्कात्सहसावतीर्य विहिता नीवीनवीनस्थितिः

संरुद्धा कबरी कथंचन कुचाभोगोऽञ्चलेनावृतः ।

द्वारस्तम्भतले निलीय निभृतं प्रायस्त्रपाकातरं

दूरादुन्नमिताननार्धमसकृत्तन्व्या बहिर्वीक्ष्यते ॥ ३७ ॥

अङ्गाकृष्टिर्व्यथयति नखाङ्गेषु वक्षोजकुम्भा-

वास्यं जृम्भा दशनवसने दन्तदष्टं दुनोति ।

यान्त्याः खेदं व्रजति करजश्रेणेषु श्रोणिभागः

प्रातर्याति प्रगुणतरतां वैशनं नैशमस्याः ॥ ३८ ॥

अमानामान्यस्या मयि निगदतीन्दीवरदृशः

श्रयन्मन्यौ नव्ये नयनमपसव्येन वलितम् ।

प्रणीयासं धौताञ्जनमहह बन्धुचितमदा-

द्विपन्नाय प्रेम्णे सपदि तिलतोयाञ्जलिमिव ॥ ३९ ॥

धन्याहमस्मि यदि नाथ मयापि नाम

तस्या निकामसुभगं सुकृतैरलम्भि ।

कुर्यामनीदृगतिवारिधुरा कथं ते

शान्तिं मनागपरथा विरंहव्यथायाः ॥ ४० ॥

प्रतिरुद्धेव प्रेम्णा कुपितेन बहिः..... कृप्यमाणेव ।

अधिकेलिगेहदेहलि बाला दोलायते कृतिनः ॥ ४१ ॥

कुतस्ते देहलीस्तम्भ संभवस्तपसामयम् ।

कोपना मामनादृत्य यत्त्वां बालावलम्बते ॥ ४२ ॥

मानं मानिनि मा विमुञ्च विदुषि ब्रूयाः क एष क्रमो
 यद्रागः श्रुतिगामिनोर्नयनयोरेतादृशो दृश्यते ।
 किं चान्यत्कुचशंभुसेवनपरे बन्धः कथं कञ्चुके
 काञ्चीसंनिधिसंगतापि लभते नीवी न मुक्तिं कुतः ॥ ४३ ॥
 प्रतिषिद्धनखेन्दुसङ्गयोश्चिरमुत्सारितहारसङ्गयोः ।
 किमुदेति न शंभुशोभयोः स्तनयोरप्यनयोरनुग्रहः ॥ ४४ ॥
 तव गुरुतरापराधादपि बाधा गोपकोपना कुत्र ।
 नितरामितरासु परं गणिता वनितासु वहति परितापम् ॥ ४५ ॥
 निखिलं गोकुलभूषणमतिनिर्भरानुरागस्य ।
 त्वयि सरुषं यत्परुषं पल्लवयति बलवी वचनम् ॥ ४६ ॥

इति श्रीहरिहरसुभाषिते शृङ्गारवर्णनप्रकरणम् ॥ ९ ॥

नायकनायिकयोरपि भेदा वर्ण्याः पुरो नृपतेः ।
 तत्तदुदाहरणेभ्यो लक्षणमवसेयमेतेषाम् ॥ १ ॥
 पतिरुपपतिश्च वेशिक इति त्रयो नायकाः कथिताः ।
 एतेषां कथ्यन्ते क्रमादुदाहरणपद्यानि ॥ २ ॥
 दातुं जातु पदाङ्गुलीमपि बहिस्तल्पादकल्पार्णवे
 तल्पे स्थापयितुं भुजङ्गरचिते नैवोचितेयं प्रिया ।
 इत्यालोच्य निरस्तकौस्तुभमधः प्रक्षिप्य हारं हरि-
 र्लक्ष्मीं वक्षसि कामकातरतया संधारयन्पातु वः ॥ ३ ॥
 किं दुर्जनान्न हि बिभेषि यदेषि पार्श्वं
 मा मेति भीतिपरुषं परिवर्जयन्त्याः ।
 संत्यक्तसाध्वसभरं परिरभ्य दोर्भ्यां
 बिम्बाधरं धयति धन्यतमः प्रियायाः ॥ ४ ॥
 नीता भवेत्कचन केनचिदेव यूना
 किं गेह एव रमते तरुणान्तरेण ।

इत्याकुलं द्रविणपाणिरुपेत्य कामी

द्वारान्तिकं चकितमञ्चति वारवध्वा ॥ ५ ॥

एतेषामनुकूलो दक्षिणधृष्टौ शठश्चेति ।

भेदचतुष्टयमेषां वदाम्युदाहरणमेकैकम् ॥ ६ ॥

नेप्यामि हा कथमरण्यदरीषु सीतां

तामन्तरा क पुनरक्षिपुटं क्षिपामि ।

इत्थं वधूं विपिनसार्धचरीं विधातुं

गेहे निधातुमपि रोदिति रामचन्द्रः ॥ ७ ॥

मान्या कुन्तिनभूरभूदसुभगा कुत्राथ सात्राजिती

वैषम्यस्य कथापि मे धरणिभृत्कन्यासु नान्यास्वपि ।

इत्थं दित्सति पारिजातकुसुमं संदेहदोलयिते

भूयः पश्यति नारदस्य वदनं देवे भवेन्मे मतिः ॥ ८ ॥

नीत्वान्यत्र निशामुपेत्य सुदृशो बाष्पाम्भसा स्नापिते

वीक्ष्यात्मप्रतिमां कपोलफलके संभोगचिह्नाङ्किताम् ।

मूर्धालक्तकमानतश्चरणयोश्चुम्बन्बलादाननं

धृष्टः स्वाधरपल्लवाञ्जनमपि प्रच्छादयन्प्रोज्जति ॥ ९ ॥

चुम्बति कपोलपालीमलीकसौभाग्यमेकस्याः ।

तत्प्रतिबिम्बितमाननमन्यस्याः स्मेरतां नयति ॥ १० ॥

भेदास्त्वेषां शतशो विमुग्धमध्यप्रगल्भाद्याः ।

प्रायेण तेऽपि कुशलैरुन्नेया नायिकाभेदैः ॥ ११ ॥

अथ नायिकाप्रभेदास्तत्र नवोढानवोढविश्रब्धा ।

मध्या तदनु प्रौढा तासामग्रे क्रमादुदाहरणम् ॥ १२ ॥

दृशं दूरात्पत्युः परिहरति किं श्रोप्यति वच-

स्तदासन्नं सन्न त्यजति किमुपायास्यति रहः ।

तदीयं नामापि श्रुतिपथमुपेतं न सहते

नवोढा निर्व्यूढामिह विमतिमुन्मुञ्चतु कुतः ॥ १३ ॥

सखीभिरुपनीतया करनिगूढनीवीपदं
 प्रसुप्तमचिरोढया शयनसीम्नि पर्यञ्जुस्वम् ।
 तदङ्गपरिवर्तनं सुरतसङ्गसंनर्तनं
 स्मरप्रणयमन्त्रिणा सुकृतिना परं प्राप्यते ॥ १४ ॥

मयि प्रणयचञ्चलं रुचिरमञ्चयत्यञ्चलं
 स्वलन्निविडनीविकानियमितैकपाण्यम्बुजम् ।
 परेण बत पाणिना युगपदेव गण्डाधर-
 स्तनावरणलुब्धया व्यवसितं न किं लुब्धया ॥ १५ ॥

सीत्कारः कथमेष भाविनि भवद्दन्तव्रणैरुल्बणै-
 र्वक्त्रं दर्शय दर्शयामि कितव प्रौढापराधं तव ।
 इत्युद्धीक्षितुमुन्नमय्य वदनं द्राक्त्तुम्बतो राधया
 गोविन्दस्य कराञ्चलेन चिबुकप्रान्ते प्रहारोऽर्पितः ॥ १६ ॥

आसामपि प्रभेदाः प्रथमामुन्मुच्य कथ्यन्ते ।
 धीराधीरा मिश्रा क्रमेण कियदप्युदाहरणमासाम् ॥ १७ ॥

साकृतस्मितमेव नाधरपुटीसीमानमुलङ्घते
 किं वाणी हरिणीदृशः सहचरीश्रोत्रात्परत्राञ्चतु ।
 केलीमन्दिरमध्यमागतमपि द्राक्प्रामुवन्ति प्रियं
 प्राक्पुण्येन शिरोऽवगुण्ठनपटप्रान्तार्धरुद्धा दृशः ॥ १८ ॥

मधुरिपुरुपयातीत्येवमुक्ते कयाचि-
 च्चकितवलितवक्राम्भोरुहं राधिकायाः ।
 समुदयति समन्तात्कज्जलोन्मज्जदञ्च-

त्कुवलयदलदामश्यामला लोचनश्रीः ॥ १९ ॥

निभृतेक्षितैकताना मयि चिरमासीद्विदूरमासीने ।
 प्रतिनेत्रोपनिपाते स्मितमधरमधोमुखी स्थिता सुमुखी ॥ २० ॥
 आसामपि प्रभेदास्त्रयः स्वकीया च परकीया ।
 सामान्या चेत्यासां वदाम्युदाहरणमेकदेशेन ॥ २१ ॥

परिरभ्य प्रियं प्रेमप्रसारिपुलकाङ्कुरा ।

निःसाध्वसा सुखं साध्वी निशां नयति नायिका ॥ २२ ॥

सातङ्कवारितनखाङ्कमसोढदन्त-

संपातमात्महृदयादपि शङ्कमाना ।

येनार्यते(?) हमिति ते तरुणान्तराय

तस्मै नमः स्मरणजन्मशरासनाय ॥ २३ ॥

श्रीमन्तं समुपेतमन्तिकमनुप्रेक्ष्यादरादुत्थिता

हस्तन्यस्तधनं प्रवेशितवती बद्धोत्सवं सद्गनि ।

सद्यः स्रस्तशिरोवगुण्ठनपटं प्रव्यक्तवक्षःपटं

पर्यङ्के परिरभ्य नागरजनं वाराङ्गना रोहति ॥ २४ ॥

तासामष्टौ भेदाः प्रोषितपतिकथ खण्डिता तद्वत् ।

कलहान्तरिता च तथाभिसारिका विप्रलब्धा च ॥ २५ ॥

उत्कण्ठिता च वासकसज्जा स्वाधीनभर्तृका चेति ।

उच्यन्ते संक्षेपादेताः कैश्चित्क्रमादुदाहरणैः ॥ २६ ॥

संतप्तं वपुरेतदुज्झितमिव स्यन्देन संलक्ष्यते

विक्षिप्तं भुजमुन्मुमोच वलयश्रेणीयमेणीदृशः ।

तत्याजास्यमपास्तहास्यविवशं वाक्प्रयसी प्रोषिते

प्रस्थातुं परिरभ्य कण्ठमहह प्राणैः परं स्थीयते ॥ २७ ॥

निःश्वासेन ममाधरादपहतो रागस्तवान्यस्त्रिया

दीर्घं तन्नखरैश्च तावकमुरस्त्वद्वेष्टितैर्मामकम् ।

शोणं जागरणेन ते मम पुनस्त्वद्वीक्षणेनेक्षणं

सर्वत्रास्मि समा तथापि विषमामाख्याय मां भ्राम्यसि ॥ २८ ॥

कोपिन्याः कतिधा व्यधायि न पदप्रान्तानतिः प्रेयसा

कुत्रासीदिह जातु जन्मनि पुनः सद्भावसंभावना ।

तस्मिन्नेत्रपथादथापसरति प्रान्तानुतापज्वराः

सद्यः सासुझराः पतन्त्यनुचरीवक्त्रारविन्दे दृशः ॥ २९ ॥

स्वापश्वासपरम्परां परिजनस्योवाच कर्णद्वयी
 नेत्राभ्यामपि दर्शिता गुरुतमस्तोमावली देहली ।
 पाणिभ्यां निभृतेन नूपुरमपाचक्रे पदाम्भोजयोः
 संकेतोद्यमसंभ्रमे वरतनोरासीन्मनोऽग्रेसरम् ॥ ३० ॥
 समुपेता संकेतादल्ललितसकलप्रसाधना सुमुखी ।
 अवचनमेव ब्रूते श्वसितेन सखीषु विप्रलब्धत्वम् ॥ ३१ ॥
 वनमालिनि सविलम्बे वितर्कशतकर्कशात्मनसः ।
 हतया धीरतया मे चिर...सर्वापि निर्यातम् ॥ ३२ ॥
 मुहुरपि बाधयति तल्पं पुनराकल्पं परामृशति ।
 अधिकेलिगेहदेहलि विन्यस्तविलोचना सुतनुः ॥ ३३ ॥
 परिरम्भणैश्चिरनिरन्तरिताः पुलकाङ्कुरैः किमपि दन्तुरिताः ।
 परिचुम्बनैस्तरलिताः शतशः सुखमासते सुकृतिनां सुदृशः ॥ ३४ ॥
 सप्तैकद्वयभेदास्तासामेवं सुहृद्भिरवसेयाः ।
 एभ्यः पुनरपि शिष्टान्भ्रूमो भेदान्महद्भिरुपदिष्टान् ॥ ३५ ॥
 अन्योपभोगकलुषा मानवती प्रेमगर्विता मुदिता ।
 सौन्दर्यगर्विता च प्रेमपराधीनमानसानूढा ॥ ३६ ॥
 संगोपितसुरताथ क्रियाविदग्धा च वाग्विदग्धा च ।
 कापि प्रोप्यत्पतिकानुशयाना लक्षिता कुलटा ॥ ३७ ॥
 स्यादुत्तमा च मध्या तथाधमा चेति सप्तदश ।
 एता उदाह्रियन्ते भेदास्त्वासां सुहृद्भिरुन्नेयाः ॥ ३८ ॥
 अनुशयवत्येवोक्ता प्रोप्यत्पतिका न भेदतो बहुभिः ।
 परदेशादागच्छत्पतिकापि यथा प्रमुदितैव ॥ ३९ ॥
 सहचरि कियत्प्रेयः प्राप्तौ सुखं न स दर्शितः
 परुषमथ वा संदष्टौष्ठं न किं समुदीरितः ।
 सुहृदयबहिर्भावासत्वं मयेव कृतं त्वया
 तदननुनयं किं वा कुर्याः स एव गतत्रपः ॥ ४० ॥

सबाप्पव्यालापं प्रसरदनुतापं प्रियतमे

समासन्ने साम्ना बहु सहचरीभिर्व्यवहृतम् ।

सनिःश्वासं शून्याहितनयनमस्मेरवदनं

निविष्टाया मानः किमजनि कृशः पङ्कजदृशः ॥ ४१ ॥

सहचरि विरम ग्रथनान्मम कथनादस्य हारस्य ।

अस्मिन्नुरसि विनिहिते विरहित इव भूयते दयितः ॥ ४२ ॥

कर्णे कान्तागमनवचनाश्राविणि स्वर्णभूषां

तस्यादर्शिन्यकृत नयने श्यामिकामञ्जनेन ।

स्थाप्यः कुत्र प्रिय इति परामृश्य हारावृताङ्के

हृत्पर्यङ्के पुलकपटलीतूलिकामास्तृणोति ॥ ४३ ॥

सरसि न विहरन्ति किं तरुण्यः सखि कथमेष मयैव दैवदोषः ।

मुखमिदमवलोक्य चक्रयूनामुदयति सायमिवायमर्तनादः ॥ ४४ ॥

हितमभिहितं दीना वाचो वदन्बहु पादयोः

पतति नियतं मानावेशे वशे भवति प्रियः ।

सहचरि समाक्रान्तं प्रेम्णा परं तु चिरान्मनः

क्र नु बत पुनर्मानस्यास्मिन्मनागपि संक्रमः ॥ ४५ ॥

आलि कपालिनि जटिले पत्यावत्याग्रहैस्तवालमिति ।

हरगतमिति दुःसहमपि मुहुरपि मुखरान्निगादयति गौरी ॥ ४६ ॥

हंसैः शैवलमञ्जरीति कबरी चञ्चुभिराकर्षिता

वक्त्रे चन्द्रधिया चकार कुपिता चक्री नखैराक्रमम् ।

भृङ्गैः पङ्कजकोरकप्रतिभया वक्षोरुहो विक्षत-

स्तन्मातः करवै पुनर्न सरसीतोयावगाहोद्यमम् ॥ ४७ ॥

ग्रामतरुणस्य जाया सायाहसमागतेषु पथिकेषु ।

आसन्नविजनवटतटमावासस्थानमुपदिशति ॥ ४८ ॥

एकाकिन्या मम गृहमिदं यामिको मामकोऽन्धः

का मे नोदेत्यहह मनसस्तस्करेणात्र भीतिः ।

दैवेनैवं यदि न सुखितः स्याः श्रमेण प्रसुप्तः

पान्थ ब्रूमः किमिह सदृशो नैष नैशो निवासः ॥ ४९ ॥

मारोदीः क्षणमेव रोदिमि कुरु प्रस्थास्यतो मङ्गलं

सम्यक्पाकमयं प्रयास्यति सखि श्वासानिलः प्रेयसा ।

प्राणांस्थापय तत्र कः प्रभवतु प्राणेश्वरे प्रस्थिते

चेतः स्तम्भय हन्त दैवहतकं कागादिदं वेद कः ॥ ५० ॥

स्वयमेवे सन्न तत्रे स्वशिरसि विक्रेतुमम्बया निहिते ।

सोद्वेगगमनपराधामपि बाधा सहचरीं शपति ॥ ५१ ॥

पूर्वस्मादधिकाधिकादरमिदं श्वश्रूषु शुश्रूषणं

भिन्नोऽयं परिचारिकासु विपुलाह्लादः प्रसादक्रमः ।

अद्यान्यः प्रतिवेशिनीषु भवनाचारौचितीसंभ्रम-

स्तत्किं केनचिदेणशावकदृशः प्रेमा समालक्षितः ॥ ५२ ॥

नाभूद्भूमिरियं सदैव सकला संकेतशय्यामयी

सर्वोऽप्येष बभूव नैव समयः प्रावृत्तमित्स्लामयः ।

सृष्टिः प्रोन्मदपुंमयी न विदधे दुश्चेतसा वेधसा

मातस्तात कथं घटेत कुलटेत्यस्मादृशीनां यशः ॥ ५३ ॥

कोपः समुत्पन्नविनष्ट एव स्वान्तं प्रियप्रेमनिविष्टमेव ।

त्रासस्तदस्मेरनिमेष एव क्रमः कुलीनस्त्रिय एष एव ॥ ५४ ॥

एकतः प्रणयपीडनं मुधा मानधारणरसादरोऽन्यतः ।

रक्षती द्वयमिदं मनस्विनी निर्वृणोतु कथमत्र जन्मनि ॥ ५५ ॥

प्रकल्प्यापि प्रेयःस्खलितमनिशं मानविधुरा

तरामास्ते वामा दिवसहिमधामायितमुखी ।

चिरं पादप्रान्ते निपततु परं प्राणदयितो

हतोत्साहं साहं कृत्तिकुपितमुन्मुञ्चतु कुतः ॥ ५६ ॥

इति श्रीहरिहरसुभाषिते नायकनायिकाभेदप्रकरणम् ॥ १० ॥

सभ्यानामनुरागं समीहमानः प्रसङ्गपतितानि ।

पद्यानि पठेन्नानाविधानि विबुधादिविषयाणि ॥ १ ॥

सामगीतमपनीतगोचरं धाम तामरसलोचनं भजे ।

मूर्ध्नि यच्चरणवारि धारयन्धूर्जटिर्नटति पर्यटन्मुहुः ॥ २ ॥

लम्बालकं तदालम्बे जम्बालकलुषं मुखम् ।

दृष्टं व्यादाय विस्पष्टं मात्रा यत्राखिलं जगत् ॥ ३ ॥

वृन्दारण्यविभूतिभूतलपुषां देवद्विषामायुषां

शेषं शेषशिरश्चिरायितधराभारावताराजिरम् ।

नन्दानन्दलतालवालमनिशोन्मादं यशोदामुदा-

माभीरीनयनाञ्जनं किमपि तत्कैशोरमैशं नुमः ॥ ४ ॥

कुत्रासीस्त्वमिति यशोदया सरोषं संरुद्धे तनयधियान्तरङ्ग एव ।

कालिन्दीपयसि पलायितस्य विष्णोरुत्तालं हसितमलंकरोतु चेतः ॥ ५ ॥

त्वं चिरोपचितरोषलक्षणं किं करोषि यमकिङ्करेक्षणम् ।

नन्दमन्दिरविसारिवारिदश्यामलं मदवलम्बनं महः ॥ ६ ॥

स्वं संभाव्य यदङ्घ्रिवारि सरिदस्पर्शनं शोच्यं शिवः

संभोगप्रतिकूलमप्यचलभूर्ध्वं स्मरारैरभूत् ।

निर्माल्यप्रणयावशेन मनसा यस्याङ्गतो निर्गतं

चक्रे मन्दिरमम्बुजन्म जगतां धाता...सयाम्नु वः ॥ ७ ॥

पीयतामुदधिमन्थनोद्धृतं सादरैस्तदमरैः किलामृतम् ।

कालकूटकवलस्य काटवं सोढुमीश्वरमृते न पाटवम् ॥ ८ ॥

संबिभर्तु भुजगेश्वरं गले भस्म लिम्पतु कलेवरे हरः ।

बंभ्रमीतु वृषभेण कः परः पार्वतीप्रणयसुन्दरः सुरः ॥ ९ ॥

प्रभवतु भुवनानां निग्रहेऽनुग्रहे वा

ननु कलयतु देवो नानुकारं हरस्य ।

निविशति शशिलेखा किं किरीटे परेषा-

महह वहति कस्य स्वर्धुनी मूर्धनीयम् ॥ १० ॥

धौताः स्वर्धुनि मूर्धजास्तव जलैर्जाता जटाजूटता
 स्नातं वारिणि भस्मधूसरमभूदङ्गं क एष क्रमः ।
 किंचान्यत्परिमार्जनेन पयसो भालेऽनलेनोत्थितं
 निष्पीतेऽम्बुनि कण्ठ एव गरलज्वालाकुलः क्लाम्यति ॥ ११ ॥
 यस्य यस्य तव जातशीकरः स्वस्तरङ्गिणि शिरोऽधिरोहति ।
 तेन तेन चरणोदकीकृता मोदमञ्चसि क एष विभ्रमः ॥ १२ ॥
 त्रिजगति नगरीणां रीतिराजानकीयं
 भवति नृपतिरेकः सन्तु पौराः सहस्रम् ।
 इह पुरहरपुर्यामस्तमर्यादतेयं
 दिवसमपि निवासी यः स काशीनरेशः ॥ १३ ॥
 शैलः सन्तु शतं सुमेरुहिमभृन्मैनाकविन्ध्यादयः
 किं त्वेषां महिमावधारणविधौ गोवर्धनो वर्धते ।
 सप्ताहानि मुरारिपाणिकमलक्रोडोपरि क्रीडता
 येन क्ष्माधरलक्षपक्षदलनः शक्रोऽव्यनुक्रोशितः ॥ १४ ॥
 अहो महीयसां पुंसामुपर्युपरि पौरुषम् ।
 रामेणाजगवं शम्भोर्भग्नमम्भोजनालवत् ॥ १५ ॥
 स्पर्धामर्धाङ्गिन्याः कान्या कर्त्री गिरीन्द्रनन्दिन्याः ।
 सा तदपि जहुकन्या मूर्धन्या धूर्जटेर्जयति ॥ १६ ॥
 तुल्यं गाधिसुतेन वन्दितमहो पातुं सहैतद्विरा
 गाढे किं च गुणे समं मुजनुषा सद्यः समायोजितम् ।
 वैदेहीहृदयेन दाशरथिना द्राक्साकमाकर्षितं
 भग्नं भूमिभुजां भुजाकुलमदैः सार्धं स्मरारेर्धनुः ॥ १७ ॥
 वत्से वेत्सि कुलं त्वमेव किलये शुश्रूषणं लक्ष्मणे
 जानात्याचरितं विपत्तिविधुरे पत्यावपि त्वादृशी ।
 विन्ध्यारण्यचरी चिराय शबरीमुख्यं विदध्या इति
 ध्यातुं वक्तुममज्जि लोचनपयःकुल्यासु कौशल्यया ॥ १८ ॥

यदेतन्मे चेतः कनकहरिणेनाहृतमभू-

न्मम त्रासाक्रन्दे त्वमपि बत संदेहमकरोः ।

हृता सीता दैन्यान्यकृत नियतं हारिणि खले

कुले कुत्सा वत्साजनि चिरमियं चण्डमहसः ॥ १९ ॥

बाणान्वारिकणान्किरन्नवतलित्संजातसिञ्जागुणं

वा.....कार्मुकमेतदैन्द्रमधुना संधाय किं धावसि ।

किं संपाद्यकदम्बकुञ्जलकुलैर्दावानलैर्दुर्दिनं

वैदेहीविरहेऽपि जीवितभृतो रामस्य किं दुःसहम् ॥ २० ॥

हे हे का दयिते दशां परवशा केकाभिरेकाकिनी

व्योमव्यापिनि कोपिनि प्रमुदिते पाथोधरे प्राप्स्यसि ।

मिथ्यावेत्थमशङ्कि जीवितमसि त्वं रामभद्रस्य मे

देवि स्याः सहनक्षमा न विपदः कस्याः क्षमानन्दिनि ॥ २१ ॥

अत्यन्तव्यवधानलब्धजनुषो जात्यापि भिन्नक्रमाः

सान्निध्यं विधिना कुतूहलवता कुत्रापि संप्रापिताः ।

गच्छन्त्या मरणं गुणव्यतिकृता भेदं न भूमीरुह-

स्ते काष्ठामपि निष्ठुरा गुणगणैर्येऽनेकतां प्रापिताः ॥ २२ ॥

गुणगौरवमेव गाहमानाः कृतिनः किं गणयन्ति दूषणानि ।

न जहाति विहारि नक्रचक्रं बत रत्नाकरवारि दानवारिः ॥ २३ ॥

विप्रियमप्याकर्ण्य ब्रूते प्रियमेव सर्वतः सुजनः ।

क्षारं पिबति पयोधेर्वर्षत्यम्भोधरो मधुरमम्भः ॥ २४ ॥

उत्कर्षवान्निजगुणो यथा यथा याति कर्णमन्यस्य ।

धनुरिव सुवंशजन्मा तथा तथा सज्जनो नमति ॥ २५ ॥

म्लायसि परनिःश्वसितैः स्वच्छतया कं निवेशयसि नान्तः ।

अयसा त्वन्निर्माता मुहुरविधाताप्ययोमयो भवति ॥ २६ ॥

आसीत्कल्पमुदम्बुदम्बुनि चिरं भेजे च भालानलं

भार्यस्य प्रतिमासकर्म हुतभुक्कुण्डेऽप्यहोषीद्वपुः ।

तीत्रैरेव तपोभिरिन्दुरकरोदित्थं जनुर्जापनं

किं कुर्याद्विधुरो न वाञ्छति विधिस्तल्लाञ्छनप्रोञ्छनम् ॥ २७ ॥

क्षीणः क्षीणः क्षपयसि निशाः पूर्णतायां पुनस्ते

राहोरास्ते भयमयमपि स्वान्तशल्यं कलङ्कः ।

एतास्वापत्स्वपि हिमरुचे त्वां विनोल्लासलोलं

कोऽलं कुर्यात्सपदि सकलं भूतलं भाभिराभिः ॥ २८ ॥

अपि दोर्भ्यां परिरब्धा बद्धापि गुणैरनेकधा निपुणैः ।

निर्गच्छति क्षणादिव जलधिजलोत्पातिपिच्छिता(त्पातपिच्छला)लक्ष्मीः॥

कस्य करान्न स्वलिता नीरविधिक्लेदपिच्छिला लक्ष्मीः ।

भृगुचरणधूलिपरुषे हृदि परिरब्धा हरेः स्थिरेयमभूत् ॥ ३० ॥

धत्ते वक्षसि कौस्तुभोपलमयं मत्वा श्रियः सोदरं

तन्नाभीगृहमाकलय्य मकरावासं मनाङ्गोऽज्जति ।

तन्नामप्रणयान्न लुम्पति हरिः श्रीवत्समङ्गे स्थितं

किं केन क्रियतां स एव यद्भूदेवंदशः स्त्रीवशः ॥ ३१ ॥

अपारे पाथोधौ किमिति सतिमिग्राहगहने

निलीय श्रीनाथः स्वपिति भुजगे शङ्कित इव ।

किमेतावद्भिर्वा भवतु किल सर्वातिशयितः

प्रियासंश्लिष्टाङ्को व्यपगतभयं को निवसतु ॥ ३२ ॥

लक्ष्मीजनयितुर्जाताः कियन्तो जलजन्तवः ।

स्वत्रासप्रार्थनापात्रं सोदरोऽस्याः सुरद्रुमः ॥ ३३ ॥

येषामेकतरेण केनचिदपि प्राप्तेन पर्युत्सुको

मर्यादामवसाद्य माद्यति जनः क्षोणीमपि क्षोभयन् ।

वीचीभिर्विलुठन्ति तानि परितो रत्नानि वारांनिधे-

नार्यं प्राक्प्रकृतिं जहाति महतां वित्तैर्विकारः कुतः ॥ ३४ ॥

एकोऽम्बुधिर्जगति जीवति येन तानि

तावन्ति हन्त सलिलानि समुचितानि ।

येभ्यः कथंचिदपि किंचिदमी पयोदाः

पीत्वा चिराय धरणीमपि तर्पयन्ति ॥ ३५ ॥

शैला निलीना निभृतं यदन्तःशैवालबालाङ्कुरकोटरेषु ।

स एव पाथोधिरगस्त्यहस्तरेखाविशेषान्तर एव तस्यौ ॥ ३६ ॥

देवैर्यद्यपि तक्रवद्विमथितः केदारवद्वानरै-

र्बद्धः सिद्धवदञ्जनात्मजनुषा कुल्यावदुल्लङ्घितः ।

किं चासीच्चुलुकेऽम्बुबिन्दुवदयं द्राक्कुम्भयोनेर्मुने-

र्नापारोऽयमिति प्रथा जलानिधेरासीदथापि श्लथा ॥ ३७ ॥

धिग्धिग्विधेर्विलसितानि कदर्यमेव

यत्केवलं धनमनुक्षणमावृणोति ।

एको हि वारिधिरपेयपयोमयोऽय-

मस्यान्तरेव सरितः परिपूरयन्ति ॥ ३८ ॥

पद्मपालिषु मनाक्कुहेलिके हेलिकेलिपरिपन्थिनी भव ।

मुञ्च शीकरभरेण वारि वा वारिवाहपदवी दवीयसी ॥ ३९ ॥

त्वां दर्शयन्त्युदरमम्बुधिशुक्तयोऽन्त-

रासामवाकिर पयोधर वारिबिन्दून् ।

स्वातीमतीत्य पुनरेप्यति वारिदाना-

माधानसाधनमयं सुचिरेण कालः ॥ ४० ॥

कैः क्लान्तैस्तरुवीरुदादिभिरदः प्रत्याशया न स्थितं

केषां वा न पुनः प्ररोहमकरोदम्भोभिरम्भोधरः ।

एतैरत्र कथं मनोरथमहाभारोऽयमारोपितः

कस्मादेव समादधे किमथ वा संभाव्यते नोन्नते ॥ ४१ ॥

ऊषरे सरिति शाल्मलीवने दावपावकचितेऽपि चन्दने ।

तुल्यमर्पयति वारि वारिदे कीर्तिरस्तु गुणगौरवैर्गतम् ॥ ४२ ॥

धारासारेषु धाराधर इव तरवो नृतनोत्पन्नपर्णाः

पूर्णा नद्योऽपि सद्यो दिशि दिशि निखिलोल्लासभूवासभूमिः ।

भूयो भूयोऽपि काकुं कलयति विवृतत्रोटिरुद्धीविकायं
 नायं प्राप्नोति पाथोलवमपकरुणा चातके तात केयम् ॥ ४३ ॥
 नीरनिधेरपि नीचान्नाचामति चातकः प्रचुरमम्भः ।
 अपि सीकरमुत्कन्धरमुन्नतमम्भोदमर्षयति ॥ ४४ ॥
 मा धाव तात चातक वारिमुचां तारतम्येन ।
 संमिलितजलदकोटिस्त्रोटिपुटीपूरमेव तोयं ते ॥ ४५ ॥
 प्राप्य प्रावृषमखिलस्तवाधिकारः परोपकारस्य ।
 परिहर पयोद चातकयाचनवैमुख्यपातकप्रणयम् ॥ ४६ ॥
 अनुरूपमिदं कूप छद्मच्छन्नस्य किं न ते ।
 सन्मार्गविभ्रमान्मार्गः पातोऽयं यन्निपातितः ॥ ४७ ॥
 आलापं कलकण्ठिका न कुरुते कीरा न धीरस्वरं
 व्याहारं कलयन्ति कोमलगिरः कूजन्ति नो बर्हिणः ।
 लिम्बा(शंपा)डम्बरदुर्दिने बत वने दूरे द्विरेफध्वनिः
 काकाः केवलमेव कांकृतिकृतः कुर्वन्ति कर्णज्वरम् ॥ ४८ ॥
 मलिनस्यागुरोरेष नामरूपसमक्रमः ।
 तथोपलालितो नायं सुखाय ज्वालिते यथा ॥ ४९ ॥
 लोचनं रचय चञ्चलतारंञ्चलमुदञ्चितहारम् ।
 लास्यमन्यदिह पामरि किं चिन्नागरी हरति येन जगन्ति ॥ ५० ॥
 अविभ्रमालोकनदुर्भगाणि प्रव्यक्तवक्रस्तनमण्डलानि ।
 अङ्गानि रे पामर कामिनीनामपुण्यतारुण्य किमाश्रितानि ॥ ५१ ॥
 कति सन्ति नोन्नतिभृतास्तरवस्तदपि त्वमेव गुणकीर्तिवरः ।
 न विलादरन्नवरमन्दहरः सहकार कारणमिह भ्रमरः ॥ ५२ ॥
 सुखमास पङ्कजनिवासपरः सरसीषु विभ्रगरसी भ्रमधीः ।
 समुपैति काननपथाप्यवशः स हि केसर त्वदनुरागरसः ॥ ५३ ॥
 यदभञ्जि पङ्कजमखण्डि दलं न ततोऽवसीदति सरोजवनी ।
 यदकारि कन्दकवलः करिणा परिणामतस्तदिह दुर्विषहम् ॥ ५४ ॥

पीत्वा मधूनि मधुपाः क्रोडे क्रीडन्तु कमलिन्याः ।

प्राणेशो रविरन्तर्विकसति यस्यावलोकनादस्याः ॥ ५५ ॥

एतावन्तं समयमलयः केसरोत्सङ्गरङ्गी

दृग्भङ्गीनां सततमहरस्त्वं सरःसंचरेषु ।

दैवादस्मिन्मधुप निपतन्कानने केतकीना-

मेतां दीनामनुपमदशां कीलितः कण्टकेषु ॥ ५६ ॥

खच्छन्दं सरसीषु सौरभमयं माध्वीकमास्वादय-

न्कल्लोलावलिदोलितेषु कमलक्रोडेषु विक्रीडसि ।

धिग्धूली कवलीकरिष्यसि तले सूचीचयानामले

गूढः स्थास्यसि मूढ यास्यसि यदि त्वं केतकीकाननम् ॥ ५७ ॥

धूलीभरो दृगवरोधमहान्धकारः

पत्राणि किञ्च करपत्रसहोदराणि ।

एतन्न चेत्परिमलत्वमलंकरोषि

स्यात्केन केतकभूरोरितरोपयोगः ॥ ५८ ॥

जातिस्व्यातिभृतां हिताय जगतः स्वल्पापि संपत्सतां

भूयस्योऽपि जनस्य नोपकृतये नीचाश्रयिण्यः श्रियः ।

आमोदाय चिराय चन्दनतरोः क्षोदोऽपि चूर्णीकृतः

सर्वेषामफलः फलाचितमहाशाखोऽपि शाखोटकः ॥ ५९ ॥

त्वमप्यस्तव्यस्तो यदि भवसि जम्बाल यमित-

स्तृणस्तम्बे स्तम्बेरम किमवलम्बे न लभसे ।

विमुञ्च द्राक्विचन्ताभरमथ समस्तान्मदझर-

प्रपातैर्निःशङ्कं किमिति सरिदङ्कं न कुरुषे ॥ ६० ॥

बलं विशालं विपुलं वपुर्वा गर्वाद्विहन्तो विहरन्तु वन्याः ।

किं केसरी खं नखरं निघत्ते मत्तेभकुम्भान्तरमन्तरेण ॥ ६१ ॥

वारितवान्मदकरिणां नखरेण खरेण बृंहितं सिंहः ।

कुपितोऽपि तव न फेरव कण्ठरवं केन वारयतु ॥ ६२ ॥

आन्दोलयन्गिरिनिकुञ्जकरञ्जराजी-

र्नजीगणः कलम कंचन पौरुषेण ।

ईषत्समुन्मिलितलोचनकोण एव

कण्ठीरवे किमिति जीवितमुज्जिहासि ॥ ६३ ॥

रे दन्तावलशाव सावकमिदं कुत्रोर्जितं तर्जितं

कीदृग्वा गिरिकन्दरासु नितरां शुण्डारविस्फारणम् ।

भूयाद्वा किमिहाटवीविटपिनां शास्त्रामुस्वामोटनं

स्याच्चेदेष विशेषतस्त्वभि घृणा कुण्ठो न कण्ठीरवः ॥ ६४ ॥

येषु प्राक्प्रकृतेषु निःसरदसृग्धारानुसारा पत-

न्मुक्ता(पात)निरन्तरालमभवत्कान्तारभूमीतलम् ।

पारीन्द्रस्य खरास्त एव नखराः स्यात्कुत्र तत्पौरुषं

शून्या एव मदुद्भटैः करटिभिर्भूभृत्तटीभूमयः ॥ ६५ ॥

इति श्रीहरिहरसुभाषिते प्रकीर्णकप्रकरणम् ॥ ११ ॥

सुभाषितैराहृतेभ्यो हृदयेभ्यो महीभृताम् ।

समाभुवन्ति सुधियः स्वयमेव समीहितम् ॥ १ ॥

सुभाषितेन विद्वांसः शूराः संग्रामकर्मणा ।

नीस्थाभास्याः प्रजा विसैराहरन्ति महीभुजम् ॥ २ ॥

विद्वान्विदापमादाय प्रेमभाजो महीभुजः ।

दर्शयित्वा फलं किञ्चिदमुज्ञासो निवर्तते ॥ ३ ॥

चिरं विलम्बो विदुषां विदेशेषु विगीयते ।

स्वल्पमप्यल्पकालेन तस्मादन्याहृतं हितम् ॥ ४ ॥

तदौचित्यात्प्रहत्त्वस्य भास्तु न्यूनो मनोरथः ।

नोन्माद्य खेदवात्मानमप्यलीकमनोरथैः ॥ ५ ॥

नेप्यामि लक्ष्मणेवेति प्रलिङ्गाय भ्रमन्भुवम् ।

प्रपेदे पुनरावृत्तिं न महादेवठक्कुरः ॥ ६ ॥

देशान्तरे वयो नीतं गतं लोकान्तरेऽपि वा ।
 विभावयन्तु विद्वांसो बन्धूनां किं निशिष्यते ॥ ७ ॥
 एकतोऽपरितोषश्चेदन्यमन्यं महीभुजम् ।
 निदाघपान्धवच्छायामन्यामन्यामुपाश्रयेत् ॥ ८ ॥
 राजानमन्यमन्यं यत्संश्रयन्ते मनीषिणः ।
 राज्ञामेवं यशोमोषो नैष दोषो मनीषिणाम् ॥ ९ ॥
 द्रष्टव्याः कष्टगम्येऽपि नगरे नगरे नृपाः ।
 प्रापकादृष्टसंसृष्टः कश्चित्स्यादेव कस्यचित् ॥ १० ॥
 चिरं विनिर्गमो बन्धुवर्गमोदापनोदनः ।
 तस्मादपूर्णकामोऽपि समेत्य प्रवसेत्पुनः ॥ ११ ॥
 धात्रा वक्रेण धनुषा गुणोत्कर्षेण मार्गणाः ।
 अपि लब्धेषु लक्षेषु प्रक्षिप्यन्ते पुनः पुनः ॥ १२ ॥
 अर्थानाहरतोऽन्वर्थाः समायान्ति प्रमादिनः ।
 अप्रमत्तस्ततो मार्गो नित्यमेवास्तु वित्तवान् ॥ १३ ॥
 हरिणाथो मनाक्प्राथोमज्जनादर्जितं चिरात् ।
 पथि प्रकटचोरेण हा धिग्धनमहारयत् ॥ १४ ॥
 मारयन्ति नराः क्रूरा दूरादाहरतः प्रियम् ।
 वाटपाटचरैर्नाशं नीतः शंकरठक्कुरः ॥ १५ ॥
 अर्थस्योपार्जनं कष्टं कष्टमस्य गृहागमः ।
 तस्यागतस्य बन्धुभ्यो विनियोगः सुखावहः ॥ १६ ॥
 अर्थस्यानर्थपूर्णस्य क्रोऽवसीदतु संग्रहे ।
 तत्संतुष्टेर्न चेदिष्टैर्दृष्टैः स्यान्नयनोत्सवः ॥ १७ ॥
 तानि वित्तानि किं येषां विनियोगो न बन्धुषु ।
 निन्द्या विद्यापि सा यस्या विनोदः स्यान्न संसदि ॥ १८ ॥
 शरीरभरणेनैव पर्याप्नोति न पैरुषम् ।
 परोपयोगशून्यस्य वैशाल्यं शास्त्रलेखनम् ॥ १९ ॥

पुण्यरत्नभृतः पाणिः प्रार्थकेन प्रसार्यते ।
 धान्यं तदङ्गमायाति माद्यन्मुकुलितः करः ॥ २० ॥
 निन्दास्वार्याः कदर्याणामलं वाचां विलम्बनैः ।
 यैर्याचितैर्मिषान्म्लाने कालिमास्ये स्वयं धृतः ॥ २१ ॥
 आर्थिनो जठरज्वाला दग्धा वाक्कंचिदञ्चति ।
 तां च समयतो वित्तं किं निमित्तं न विद्महे ॥ २२ ॥
 वर्तुलैरप्यलं वित्तैर्यत्तैर्नोपार्जितं यशः ।
 लक्षैर्नवभिरप्यासीत्काशीमिश्रोऽप्यनामकः ॥ २३ ॥
 विद्यामध्यापनैर्दानैर्वित्तं नित्यमलं कुरु ।
 पुरा कीर्तिर्वटेशादीनाविवेशामुनाध्वना ॥ २४ ॥
 सर्वस्याप्यविशिष्टं तद्धनं यन्नोपयुज्यते ।
 चौरादिभीत्या धनिनां निशौन्निद्यं विशिष्यते ॥ २५ ॥
 धने किमिति कार्कश्यं निधने यद्विमुञ्चति ।
 यन्न मुञ्चति पर्यन्ते तदर्जय धनैर्यशः ॥ २६ ॥
 आतरापूर्यसे वित्तैर्दीयतां दीयतामिदम् ।
 जलेनानपनीतेन पूरिता नौर्निमज्जति ॥ २७ ॥
 धारणेनालमेतस्य विपरीतमिदं धनम् ।
 धृतं न प्राप्यते भूयस्त्यक्तं भूयोऽप्यवाप्यते ॥ २८ ॥
 विनोदः साधुभिः सार्धं प्रतिपादनमर्थिषु ।
 विद्याश्रियोर्द्वयोरेतच्चिरोपार्जितयोः फलम् ॥ २९ ॥
 विद्या विनोदैर्विदुषां वरीयान्वयसो व्ययः ।
 श्रेयस्यो दानभोगाभ्यां श्रियो निःशेषिता अपि ॥ ३० ॥
 विनयेन वदान्यत्वं मदास्पर्शेन पौरुषम् ।
 पूर्वेण तपसा पुंसां द्वाभ्यां द्वयमलंकृतम् ॥ ३१ ॥
 नम्रीभूया भृशं आतर्यद्यस्ति फलगौरवम् ।
 चेदनम्रं शिरः शालेरिव तुच्छं फलं तव ॥ ३२ ॥

परोपकृतये जाताः साधवः शालयो यथा ।
 शिरश्छेदेऽपि नोज्झन्ति फलसंपत्तिनम्रताम् ॥ ३३ ॥
 नीचाशयानां संपत्तिः प्रतिवेशिविपत्तये ।
 निपाताय तटस्थानां सद्यो नद्योऽम्बुपूरिताः ॥ ३४ ॥
 धनाभिजनविद्याभिर्यद्यायातो न दुर्मदः ।
 गोविन्दानुगृहीतोऽयमिति हीतोऽवधार्यताम् ॥ ३५ ॥
 मदोन्मादविहीनेन सततं प्रियवादिना ।
 ऋतमेतत्सुकृतिना जगदेवाकपर्दकम् ॥ ३६ ॥
 अस्मिन्परस्परद्वेषपरुषे पुरुषायुषम् ।
 केवलं मधुरा वाणी ददात्यानीय सौहृदम् ॥ ३७ ॥
 ये सतामवमन्तारस्ते गन्तारः पराभवम् ।
 स्वाराज्यान्नहुषो विप्रावलेपाद्विनिपातितः ॥ ३८ ॥
 आचरन्बहुभिर्वैरमल्पकैरपि नश्यति ।
 जनैः प्रत्यायितोऽमात्यं प्रेतमित्यत्यजन्नृपः ॥ ३९ ॥
 विरोधेनाधमस्यापि न महानपि मोदते ।
 अपि दासीकृतेनासीद्वनवासी रघूद्वहः ॥ ४० ॥
 परिष्वङ्गोऽपकर्षाय हीनजातिषु जायते ।
 रामस्यापि कपिः स्कन्धमारुरोहादृतः पुरा ॥ ४१ ॥
 जन्म तन्मन्महे धन्यं संसर्गो यत्र सत्तमैः ।
 सौभाग्यं पश्य निम्बस्य चन्दनाचलजन्मनः ॥ ४२ ॥
 एको गोत्रे पुमान्प्रोक्तः प्राक्तनैः स्वकुटुम्बभृत् ।
 एकोऽप्यनेकः पुरुषः परेषां भरणक्षमः ॥ ४३ ॥
 को निजः कः परो लोके शोकेनाद्यो विशिष्यते ।
 निजः स एवोपकृते यशो यत्रावशिष्यते ॥ ४४ ॥
 व्ययमायक्रमेणैव कुर्वन्त्यायतिदर्शिनः ।
 भावदास्तरणं पादप्रसारणमिति स्थितिः ॥ ४५ ॥

क्षयाय जायते पुंसामायादत्यधिको व्ययः ।
 मिताशी योषितां रन्ता किं तात सुखमेघते ॥ ४६ ॥
 अविचारेण यत्कर्म कृतं तन्मर्मकृन्तनम् ।
 प्रसङ्ग सीताहरणादतीता रावणश्रियः ॥ ४७ ॥
 संपद्यमानमालोक्य श्रेयः सद्यः समाचरेत् ।
 दहत्यामरणं कर्म विलम्बेन विनाशितम् ॥ ४८ ॥
 कष्टं कर्मेति दुर्मेधाः कर्तव्याद्विनिवर्तते ।
 न साहसमनारभ्य श्रेयः समुपलभ्यते ॥ ४९ ॥
 किं वा बहुभिराख्यातैस्तत्कुर्वीथाश्चिरं यथा ।
 त्वां गायति सतामग्रे यशोभिरवशो जनः ॥ ५० ॥
 एकं तु लोकवेदेभ्यः सारमाकृष्य कथ्यते ।
 प्राणान्त्ययेऽपि न त्याज्यो न्याय्यो धर्माश्लभः पशुः ॥ ५१ ॥
 अत्यल्पं जीवितं पापान्यापातमधुराण्यलम् ।
 तदाचर चिरास्तेयपरलोकावलोकनम् ॥ ५२ ॥
 अवधारय धर्मेषु प्रधानमवधानतः ।
 निर्भरानन्दकन्दाय गोविन्दाय मनोऽर्पय ॥ ५३ ॥
 कुर्युः के वा न सेवाभिर्देवास्ते वाञ्छितां श्रियम् ।
 बाञ्छयतीता चिरस्फीता प्रीतात्पीताम्बरादिवम् ॥ ५४ ॥
 आकर्ण्य वाणीः पौराणीर्मयैतदवधारितम् ।
 तिष्ठन्तु देवदेव्योऽपि सेव्यो नारायणः परः ॥ ५५ ॥
 स्मरत्यहह किं कामी यामीमपि न यातनाम् ।
 यन्न ध्यायति गोविन्दमरविन्दविलोचनम् ॥ ५६ ॥
 नाम नामरणं मुञ्च नामिनोऽप्यधिकं हरेः ।
 यदेतेनानुरक्तेन तत्तेनोक्तेन लभ्यते ॥ ५७ ॥
 पश्यामि त्वामरे मूढ गूढमज्ञानवारिधौ ।
 स्मर संसारसंसारकारणं चरणं हरेः ॥ ५८ ॥

कामाक्लाम्यति कारीतिर्नारीति नरकामिघा ।
 मलमज्जमयी मांसस्तुगी किं न विगीयते (?) ॥ ५९ ॥
 दुःखनित्यानि वित्तानि त्वं किमासाद्य माद्यसि ।
 ये भोक्तुमेतानीच्छन्ति तानेतान्येव भुञ्जते ॥ ६० ॥
 किं ते पुत्रेण मित्रेण धनेनाभिजनेन वा ।
 सर्वं शोकाय लोकानामाकाशनगरायितम् ॥ ६१ ॥
 अलं वा बहुवादेन यत्र यत्रानुरज्यसे ।
 तत्र तत्रैव ते दुःखदावपावकपङ्कयः ॥ ६२ ॥
 साम्यं कुरु सुते शत्रौ कीटकोटीशयोरपि ।
 समो जीवस्तमोरूपं न भावमनुधावति ॥ ६३ ॥
 भोगारीणां न शक्तोऽसि यादवारिनिवारणे ।
 अनौत्सुक्यमयं वर्म मनोवर्मणि धारय ॥ ६४ ॥
 अनाविलं फलं भुङ्क्ते विषयाणामनुत्सुकः ।
 उत्सुको लब्धरोकेण तत्र शोकेन शीर्यते ॥ ६५ ॥
 मा शुचो वार्मुचो वृष्टिलोकसृष्टिश्च वेधसः ।
 उत्पद्यते विनाशाय क्षणरक्षणलक्षणः ॥ ६६ ॥
 दुःखभारापहाराय नारायणमयं जगत् ।
 आत्मनश्चिन्तया भेदाद्भेदातीतो भविष्यसि ॥ ६७ ॥
 काप्याकारे हरेः सम्यङ्नियम्य सुचिरं मनः ।
 धियं निर्विषयं नीत्वा प्रकाशाकाशमाविश ॥ ६८ ॥
 प्रक्षिप्य पक्षिवह्नन्धं स्वच्छीयाकाशमाश्रय ।
 पदादास्तामघस्तात्ते मेरोरपि शिरो गतः ॥ ६९ ॥
 समाधाय धियां धारां निराकारां चिदम्बरे ।
 आत्मानमामुहि आतराप्तमोक्षमघोक्षजम् ॥ ७० ॥
 लक्ष्मीराघवयोः सूनोरन्यूनोऽयं गिरां गुणैः ।
 सुभाषितानां संक्षेपः प्रेक्षावद्भिः परीक्ष्यताम् ॥ ७१ ॥

वाग्देवीकरपद्मपञ्जरपठत्कीरायितानां पुरो

गण्यन्ते कवयः क्व वाङ्मयपुरप्राकारकाकायिताः ।

ब्रह्मास्वादसुखावखातमनसां गोष्ठीषु सांसारिकाः

स्वर्गोत्सङ्गनिषादिनोऽपि कुररीपाका वराका इव ॥ ७२ ॥

इति हरिहरसुभाषिते परमार्थप्रकरणम् ॥ १२ ॥

समाप्तश्चायं ग्रन्थः ॥
